

VIFF

magazine

68

PB-PP
BELGIE(N) - BELGIQUE

JAN | FEB | MAA 2019

www.vriendeniff.be
vriendeniflandersfields@ieper.be

Postadres VIFF: Kenniscentrum IFPM
Sint-Maartensplein 3, B-8900 Ieper – 057 / 23 94 50
Klantnr. 4 421 625 – Erkenningsnummer: P3A9021

I N H O U D S T A F E L

EDITORIAAL

Twee publicaties (G. Ossieur) 03

DANK

Bedankt? Freddy (de redactie) 04

HISTORISCHE RUBRIEK

Uw naam zal schitteren in alle moederharten (E. De Cock) 05

BOEKBESPREKING

Van Brave Little Belgium naar Poor Little Belgium (L. De Munck) 14

ONTROERPARCOURS

Madame Caillaux gaat jagen (P. Bracke) 16

De 'wettige man' van Madame Caillaux (P. Chielens) 31

OORLOG IN DE STILLE ZUIDZEE

Het Paaseiland 'Yet another Memorial of the Great War' (P. Rapoye) 32

Kori Luke Adam, enige 'Cook Islander' in Vlaamse grond (F. Declerck) 39

Dag Kiro (M. Vandevyvere) 41

WIJ GEDENKEN

De doden van 6 maart (P. Chielens en team) 42

DE BOEKENKAST

Oorlog door kinderen (samenst. J. Breyne) 45

Foto cover:

Remembrance op 5 februari 2019 op Irish Farm New Cemetery voor Pte. Kiro Luke ADAM, New Zealand Maori (Pioneer) Battalion © Harold Naeye

Backcover:

Remembrance door VIFF en IFFM op 6 maart 2019 op Saint-Charles-de-Potyze voor de Doden van 6 maart - Soldat 2e klasse Louis Hébrard - 153e Régiment d'Infanterie © Harold Naeye

Redactieraad

Jan Breyne (janbreyne@telenet.be)
redactieverantwortelijke

Annie Decoene (anniedecoene@hotmail.com)
Marc Dejonckheere (marc2.dejonckheere@telenet.be)
Ludwich Devlieghere (ludwich.devlieghere@pandora.be)
Gilbert Ossieur (gilbert.ossieur@skynet.be)
Geert Spillebeen (geert.spillebeen@euronet.be)
Pieter Trogh (pieter.trogh@leper.be)

Verantw. uitgever

Gilbert Ossieur, gilbert.ossieur@skynet.be
Wieltje 11, 8900 Ieper

Vorm B.AD

Auteurs zijn verantwoordelijk voor hun tekst. Voor gehele of gedeeltelijke overname is toestemming van de auteur vereist.
Deadline voor volgende aflevering: 29/05/2019
Mail uw bijdrage naar flash@vriendeniff.be.

E D I T O R I A A L

TWEE PUBLICATIES

In vorige edities van het VIFF magazine verschenen reeds meerdere bijdragen die kaderden in het project De Namenlijst.

HET NULNUMMER

Recent werden de eerste twee nummers voorgesteld uit een reeks publicaties die een breder licht willen werpen op de lotgevallen van een kleine of grote groep slachtoffers die in *De Namenlijst* voorkomen. Voor het allereerste nummer - het 'nulnummer' - stond Pieter Trogh in voor de redactie van een algemene inleiding getiteld '*Naar een inclusieve geschiedenis en herdenking van de Eerste Wereldoorlog in België*'. Naast een inleiding over de opdracht en het perspectief van *De Namenlijst* wordt een eerste overzicht verstrekt van de vaststellingen betreffende de Belgische militairen, burgerslachtoffers, Franse militairen, de legers van het Britse rijk, de Duitse en de Amerikaanse militairen alsook krijgsgevangenen en dwangarbeiders.

Ten slotte worden de mogelijke toepassingen van *De Namenlijst* toegelicht inzake herdenking, historisch onderzoek, publiekswerking en -participatie maar ook inzake educatief werk. Het werd een mooi geïllustreerde uitgave, een nieuw element in de zoektocht van het In Flanders Fields Museum naar het verhaal van de gewone mens in de oorlog, en over de kracht van *Geschiedenis van onderuit*.

DE ITALIANEN

Reeds meerdere jaren was onze Viff Marc Glorieux gebeten door het enigma van de Italiaanse graven op Belgische bodem. Een lezing in december 2015 in het OC Markthuis in Houthulst door Prof. dr. Dries Vansyacker trok mijn bijzondere aandacht en ook die van nogal wat Viff's. Hij had het over de Italiaanse slachtoffers begraven op de Belgische militaire begraafplaats in Houthulst. Hoe kwamen die daar terecht? Samen met Marc brachten Viff Ludwigh Devlieghe en de Italiaanse stagiaires van het Kenniscentrum Giulia Chiechio en Lidia Giacomini de Italiaanse slachtoffers in België in kaart. Dank zij het minutieuze opzoekingswerk van Dries voor de Italianen, en meer in het bijzonder voor deze begraven in Houthulst, resulteerde dit alles samen in een publicatie '*Ai Nostrì Gloriosi Mortì*', uitgegeven in een versie Nederlands/Frans en een versie Frans/Italiaans. Beide boekjes, erg mooi geïllustreerd, zijn verkrijgbaar in de

Museumshop IFFM voor de prijs van 17,50 euro (als Viff geniet u trouwens nog van 10% korting). U kunt ze ook bestellen via het Kenniscentrum.

Wie over info beschikt en interesse betoont voor andere groepen slachtoffers van *De Namenlijst* of zijn medewerking wil verlenen aan research hieromtrent mag ons dit zeker melden.

NAAR DUITSLAND

Noteer ook alvast dat de Vriendenreis Viff 2019 is gepland voor 9 tot en met 15 september 2019 naar Berlijn en Dresden. Meer hierover ontvang je binnenkort met de uitnodiging tot deelname.

Gilbert Ossieur
Voorzitter Vrienden In Flanders Fields Museum

B E D A N K T , F R E D D Y

Onze redactie kreeg het bericht dat Freddy Rottey zijn ontslag heeft aangeboden als lid van de redactieraad. Wij respecteren de beslissing van Freddy en de redenen, die hem tot deze stap hebben gebracht, maar beseffen tezelfdertijd dat zijn ontslag een verlies is voor ons tijdschrift. Het was Freddy die bij elke uitgave minutieus alle teksten corrigeerde en er de taalfouten feilloos uit elimineerde.

Als er dan hier of daar een taalfout of een verkeerde verbuiging of vervoeging in dit nummer is binnengeslopen, neem het ons niet kwalijk. Maar een taalreus als Freddy is niet zomaar te vervangen!

Merci, Freddy, voor al die jaren inzet voor ons magazine.

De redactie

HISTORISCHE RUBRIEK

Johanna Caroline Charlotte Orianne in 1923

UW NAAM ZAL SCHITTEREN IN ALLE MOEDERHARTEN

Het liefdadigheidswerk van Mademoiselle Orianne

'30 juni 1915. De Duitse gesneuvelde soldaten, die links en rechts in de velden en weiden begraven liggen, zijn allemaal weggebracht naar het Duitse soldatenkerkhof te Mechelen. Een zekere juffrouw Orianne maakt er nu werk van om ook de Belgische gesneuvelden naar de dichtstbijzijnde kerkhoven te doen overbrengen.' De 'juffrouw Orianne' in dit korte fragment uit de roman 'Daar is een mens verdronken' van Ernest Claes is niet zomaar een romanfiguur. De dame in kwestie heeft echt bestaan en stelde, gedreven door patriottisme, zich tot levensdoel gesneuvelde Belgische soldaten een waardig graf te bezorgen. Voluit heette ze Jeanne Caroline Leocadie Charlotte Orianne, een uit Franstalige katholieke bourgeoisiekringen afkomstige 49-jarige dame uit Londerzeel.

EEN WAARDIGE BEGRAFENIS VOOR DE GESNEUVELDE SOLDATEN

In augustus en september 1914 gaan veel inwoners van Londerzeel op de vlucht voor het oorlogsgeweld. Zij zoeken bescherming achter de dubbele fortengordel rond de versterkte vesting Antwerpen. Eén van hen is Mademoiselle Orianne, die wellicht een tijd bij vrienden in Antwerpen verblijft. Na de val van Antwerpen op 10 oktober keren de meeste vluchtelingen uit de regio Londerzeel terug naar huis. Bij haar terugkeer passeert Mademoiselle Orianne het slagveld van Neeravert, gelegen in het noordwesten van Londerzeel. Op 28 en 29 september heeft hier een hevige strijd gewoed tussen het

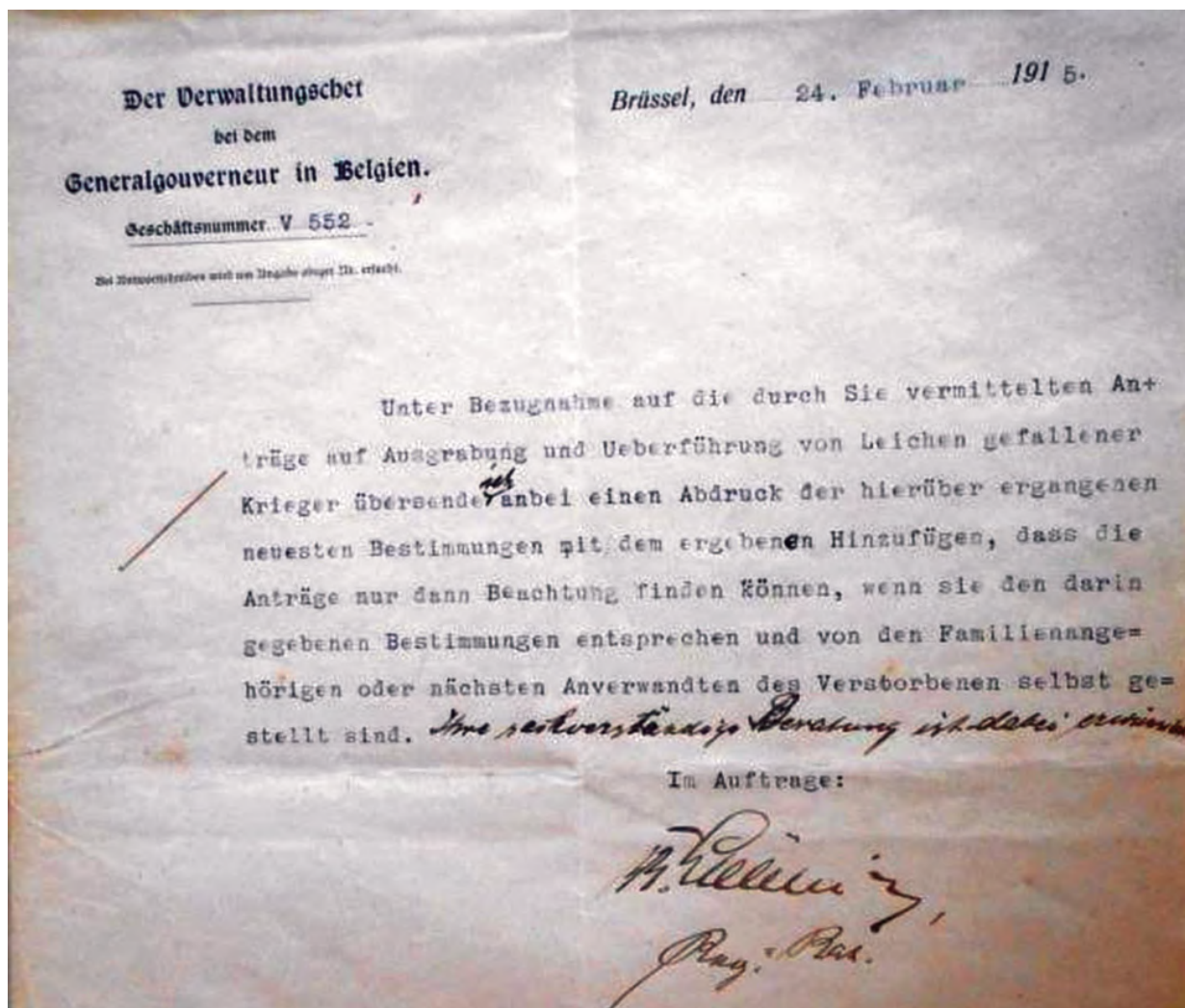
Belgische 12de Linieregiment en de Duitse troepen die oprukken naar Antwerpen. 127 Belgische soldaten en 3 officieren vinden hierbij de dood. Mademoiselle Orianne is door dat aanzicht zo zeer getroffen dat ze de idee opvat deze gesneuvelden een waardig graf te geven.

Toen ik om me heen keek, kon ik me heel goed het bloedbad voorstellen dat in deze omgeving was aangericht. Ik zag, amper met wat aarde bedekt, hier een arm en daar een been, nog wat verder een hoofd boven de grond uitsteken. En toen ik dat slagveld met zijn nauwelijks begraven doden van naderbij onderzocht, rees bij mij het idee om deze mannen een waardiger begrafenis te geven. Geholpen door twee brave boeren uit de gemeente en een vertrouwensdame die al enkele jaren voor mij werkte, ben ik onmiddellijk aan de slag gegaan. Ik verkreeg vrij gemakkelijk de toestemming van de Duitsers voor de provincies Brabant en Antwerpen. Een onderofficier werd

*belast met het toezicht op de werkzaamheden, die zonder verwijl werden aangevat.*¹

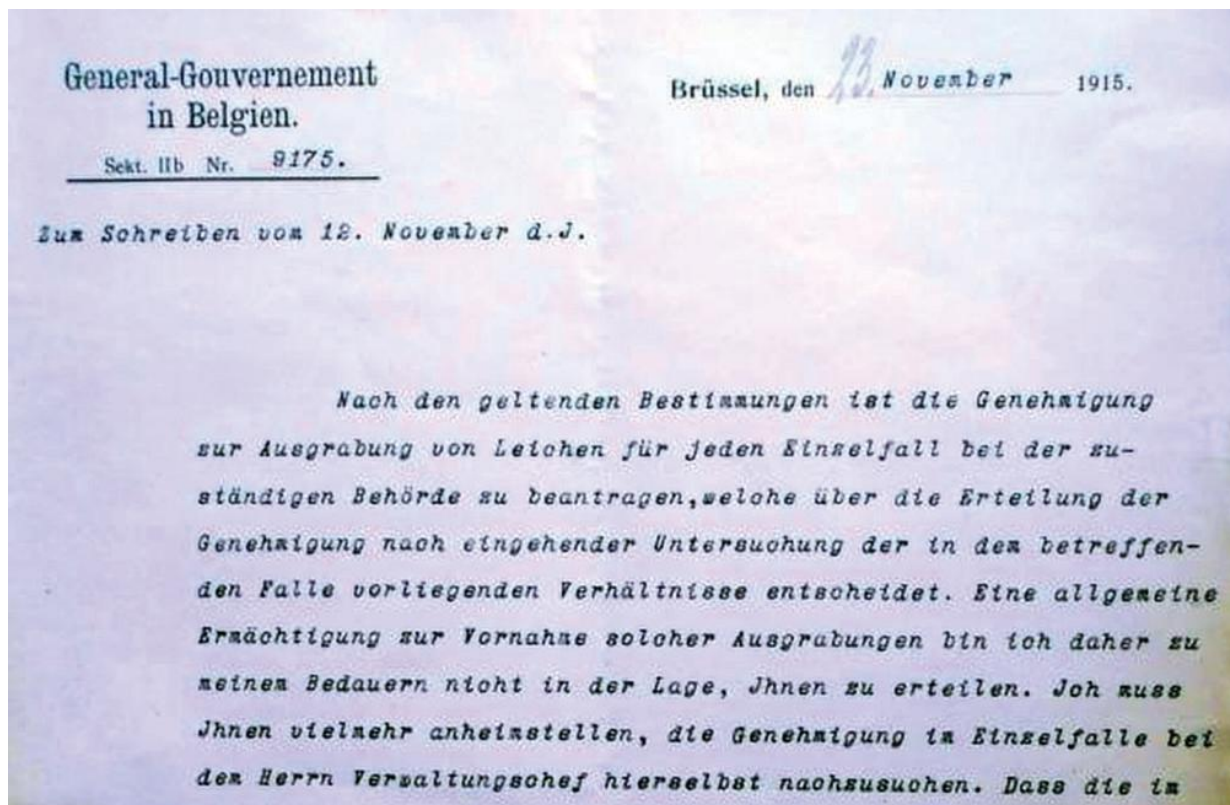
TOESTEMMING VAN DE DUITSE BEZETTENDE OVERHEID

Een schriftelijke neerslag van de toestemming voor deze eerste ontgravingen is niet direct terug te vinden. Vermits de eerste opgravingen op het slagveld van Neeravert in Londerzeel zelf gebeuren is het wellicht de korpschef van de in het begin van november (1ste of 2de week) in Londerzeel ingerichte Orts-Kommandantur die de toestemming heeft gegeven. Op 11 januari 1915 vaardigt Gouverneur-Generaal Freiherr von Bissing een verordening uit over het ontgraven en overbrengen van soldaten: 'Het ontgraven van lijken van niet-duitsche onderdanen en het overbrengen ervan naar andere begraafplaatsen mag alleen met mijne bijzonder toelating geschieden. Overtredingen

Brief van de 'Verwaltungschef' bij de Gouverneur-generaal in België aan Jeanne Orianne, Brussel 24 februari 1915³ (ARAB.Archieven Jeanne Orianne. Stuk nr.1)

Brief van Generaal Moritz von Bissing, Gouverneur-generaal in België aan Jeanne Orianne, Brussel 23 november 1915
(ARAB.Archieven Jeannne Orianne. Stuk nr.7)

worden volgens artikel 315 van het Belgisch Strafwetboek (met acht dagen tot twee maand gevangenis of een boete van 26 tot 300 fr) bestraft. Brussel, den 9 Januari 1915. De Gouverneur-generaal in België. Freiherr von Bissing. Generaaloverste.²

Een brief met bijlage van de Verwaltungschef bij de Gouverneur-Generaal in België, op 24 februari 1915 gericht aan Fräulein Orianne, geeft de voorwaarden aan waaronder ontgravingen kunnen gebeuren. Het verzoekt tot ontgraving moet door de familie of naaste verwanten van de gesneuvelde ingediend worden. Bij de aanvraag moet worden aangegeven dat het om een individueel graf gaat. Verder moet een nauwkeurige omschrijving van de locatie toegevoegd worden evenals wie de overbrenging van het lijk zal uitvoeren. In principe moet een familielid of een vriend worden aangewezen die meewerkt aan de identificatie van het lijk.

Dat het om individuele aanvragen moet gaan wordt bevestigd in een brief van Generaal Moritz von Bissing, Gouverneur-Generaal in België, gedateerd op 23 november 1915.

Von Bissing schrijft: 'Volgens de van kracht zijnde regelgeving moet voor het ontgraven van lijken voor ieder geval afzonderlijk de toestemming aangevraagd worden bij de bevoegde overheid, die na

zorgvuldig onderzoek van de omstandigheden in het desbetreffende geval beslist over het verlenen van de toestemming. Ik ben dus tot mijn spijt niet gemachtigd u een algemene toestemming te verlenen voor het verrichten van dergelijke ontgravingen. Ik moet u aanraden deze toestemming voor elk geval afzonderlijk aan de vragen bij de heer Verwaltungschef zelf.'

De toestemming houdt in dat haar een Duits onderofficier wordt toegewezen om het werk te controleren. Eens in het bezit van de officiële toestemming gaat Mademoiselle Orianne met inzet van eigen middelen aan het werk.

1. 'Une grande patriote', artikel in de Franstalige Antwerpse krant 'Le Matin', 15 december 1918

2. Gebaseerd op de archieven m.b.t. Jeanne Orianne en 'L' «Oeuvre pour l'exhumation et l'identification de soldats belges», 1914-1918. Stuk nr. 55 : Handgeschreven kopie van kennisgeving van 11 januari 1915 van de Gouverneur-generaal van België, Moritz von Bissing, m.b.t. de ontgraving en het vervoer van lijken.

3. 'Verwijzend naar de door U ingediende aanvraag voor de opgraving en het transport van lijken van gesneuvelde soldaten bezorg ik hierbij een kopie van de nieuwste bepalingen ter zake. De aanvragen kunnen pas ingewilligd worden als u voldoet aan de hierin beschreven voorwaarden en als ze door de familie of door de naaste verwanten van de overledenen zelf ingediend worden. Uw nuttige kennis van deze zaken is daarbij gewenst.'

EERSTE ONTGRAVINGEN IN LONDERZEEL SINT-JOZEF

Op zondagnamiddag 1 november laat ze op het veld van landbouwer Joannes Spiessens enkele lijken 'bloot maken', om te verifiëren of het om Belgische soldaten gaat. Daarna worden de lijken weer toegedekt. Vanaf donderdag 5 november onderzoekt ze met de hulp van enkele medewerkers systematisch het slagveld van Neeravert. De lichamen worden opgegraven, gewassen en, indien mogelijk, geïdentificeerd aan de hand van het immatriculatieplaatje of van voorwerpen die op het lijk worden aangetroffen. Alle voorwerpen van enige waarde worden geïnventariseerd. Veel is dat niet.⁴ De lijken worden in een genummerde eenvoudige houten kist gelegd. Met goedkeuring van de bezetter wordt een Belgische vlag⁵ over de kist gelegd en worden de lijken herbegraven op de dichtst bijgelegen begraafplaats. De persoonlijke bezittingen van de gesneuvelde soldaten worden zover als mogelijk aan de familie bezorgd.

Zo worden tussen 5 en 8 november 61 lichamen ontgraven van soldaten die op 29 september gesneuveld zijn bij de slag op Neeravert. Ze worden overgebracht naar de tuin van de pastorie van Londerzeel Sint-Jozef, naast het kerkhof, waar ze door onderpastoor Jan Hammenecker herbegraven worden.

TEGENWERKING, GRAFSCHENNIS...

In *Daar is een mens verdronken* doet Ernest Claes het verhaal van een boer in de buurt van Tremelo die het voorlopig graf van een Belgisch soldaat op zijn veld omploegt en op die twee vierkante meter koren zaait. 'Weet ge wel wat dat opbrengt tegenwoordig, twee meter grond? Ik heb aan niemand gevraagd om die soldaat op mijn land in de grond te steken... En wie gaat mij daarvoor betalen?' Claes voegt eraan toe dat dergelijke zaken zich op meerdere plaatsen hebben voorgedaan. Ook Mademoiselle Orianne en haar helpers krijgen met onwil en tegenwerking te maken. Boeren weigeren inlichtingen te verstrekken over de plaats waar een soldaat begraven ligt, tenzij tegen betaling. 'Tien frank voor een individuele dode, twintig frank voor een geul', schrijft de krant 'La Belgique' op 14 december 1915. 'Vroom innen ze het geld onder het voorwendsel dat de opzoekingen voor hen tijverlies betekent, waarvoor ze gecompenseerd moeten worden.' In Ruisbroek bij Puurs staan op een dag achtentwintig kisten te wachten om naar de begraafplaats van Willebroek te worden gebracht. Omdat ze het werk alleen niet aankunnen doet de ploeg van Mademoiselle Orianne beroep op enkele personen uit de omgeving. Meteen krijgen ze de vraag wie hen zal betalen bij hun aankomst in Willebroek. 'Welke eeuw van moreel verval heeft de brave boer van Henri Conscience sinds een halve eeuw

1

Liste des Soldats Morts et blessés par
Mlle Orianne en 1914, 1915 et 1916.
Cimetière de Londerzeel St Joseph

N ^o cercueil	N ^o Matricule	Nom et premier de	Objets trouvés
1	58107	Soldat 12 de ligne	étiquette des cercueils 150 f.
2	38884	12 de ligne Magnies Alfred	p. M. 13 f. 50 canif etc
3	57932	" Reymond	
4	53402	" Vincke, Emile	
5	55374	" Guillaud, Emile	p. M. 6, 32 f. divers
6		12 de ligne soldat Jonsson.	10 ^e
7	57727	" " Georges-Louis	bonnet
8	24728	1 ^{er} régiment chasse à pied	
9	53872	12 de ligne Gilman, Oscar	
10		" " " Soldat Jonsson	

Geschreven lijst van op 29 september 1914 gesneuvelde soldaten die tussen 5 en 8 november ontgraven zijn en overgebracht naar pastorie van Londerzeel Sint-Jozef. De vier kolommen bevatten het nummer van de kist, het stamboeknummer, naam, voornaam en soms ook de woonplaats van de, gevonden voorwerpen. (KLM. Dossiers 1914-1918, Doos 12-50)

doorgemaakt?’ vraagt de journalist zich af.

Het kan nog erger. Bij een ontgraving in de buurt van Breendonk worden vier lijken teruggevonden van totaal ontklede soldaten. Lijken worden bestolen. De krant maakt melding van de veroordeling van negen boeren door de Correctionele Rechtbank van Mechelen.

In ‘La Belgique’ van 22 december 1915 klaagt Mademoiselle Orianne dat hun werk hierdoor moeilijker en gevaarlijker wordt. *‘De boeren die de lijken hebben beroofd, hoeden er zich voor de plaats te onthullen waar ze hen hebben ontgraven, omdat ze weten dat ze zouden worden aangeklaagd, vervolgd en veroordeeld. Op het grondgebied van Breendonk hebben we drie lichamen teruggevonden die volledig ontkleed waren. Met betrekking tot Breendonk, zeg alstublieft dat de burgemeester en de gemeentesecretaris van deze gemeente ons moreel zo goed mogelijk ondersteunen. Dit is helaas niet overal het geval! Men gaat zelfs zover dat men ons verwijt zogenaamde schade aan te richten op de velden, en het moment is niet meer veraf dat men ons een proces-verbaal zal aandoen voor een misdrijven... Dat zou het toppunt zijn! De boeren behandelen ons als melaatsen en pestlijders.’*

... EN LIJKENPLUNDERING

Maar het kan nog erger. Bij de slag van Londerzeel op 29 september 1914 sneuvelt kapitein-commandant Hermann Bernhard Grossmann van het 12de Linieregiment. Op woensdag 30 september, één dag na de slag, worden twee inwoners van Londerzeel door de Duitsers opgevorderd om de lijken van commandant Grossmann en drie andere soldaten te begraven. Dat werk voeren ze uit rond acht uur 's morgens. Minder dan 12 uur nadat hij gesneuveld is en het lijk op het slijkerige veld heeft gelegen blijkt het beroofd te zijn van enkele waardevolle voorwerpen. Enkel een trouwring, een notitieboekje en een gordelriem worden teruggevonden. Schoenen, getten (beenkappen) en de revolver en sabel van de commandant zijn verdwenen.

Ook een zilveren uurwerk met ketting lijkt ontvreemd te zijn. Enkele getuigen wijzen Petrus Piessens, bijgenaamd de Peut⁶, aan als dader. *‘Petrus Piessens was bij ons. Hij heeft den regenmantel van het lijk opengedaan en haalde het zilveren uurwerk met ketting uit den zak van den commandant. Het was een zilveren uurwerk en zij was met gouden biesjes versierd. Piessens Petrus heeft verder ook de zakken onderzocht, doch ik heb niet gezien dat hij geld of andere voorwerpen er zou uitgenomen hebben.’*

Mademoiselle Orianne vraagt als vertegenwoordigster van de belangen van de families van de gesneuvelde soldaten, aan politiecommissaris Theofiel Turf om de schuldigen juridisch te vervolgen. Het is duidelijk dat Petrus Piessens wordt verdacht

van de diefstal. Maar dat geeft hij niet zomaar toe. Aanvankelijk (rond 10 november) ontkent hij het uurwerk in zijn bezit te hebben. Later (23 november) tracht hij zich eruit te praten. Hij zou het uurwerk afgenomen hebben op instigatie van een van de anderen die rond het lijk stonden, waarbij hij dacht: *‘Als dat geen kwaad kan, kan ik ze zoo goed hebben als de Duitschers’*. Hij zou niet geweten hebben dat een besluit van de gemeenteraad voorschreef dat op het slagveld gevonden voorwerpen moesten gedeclareerd worden.

Als op 24 november de politiecommissaris om drie uur in de namiddag de verdachte opzoekt, is deze laatste drager van een zakuurwerk, dat de politiecommissaris in beslag neemt. Geconfronteerd met deze vaststelling verklaart Piessens dat hij bij het lijk van de commandant een uurwerk heeft gevonden, maar dat hij van plan was om dat uurwerk te bezorgen aan Juffrouw Orianne.

Strookt deze verklaring met de werkelijkheid? Niet volgens een verslag van de politiecommissaris aan de Procureur des Konings op 11 maart 1915. De verklaring van Piessens dat hij het uurwerk aan Juffrouw Orianne zou overhandigen is

4. Voor de 61 soldaten werden op de lijst van Mejuffer Orianne volgende voorwerpen genoteerd: Één geweer / Één uurwerk / Één bril / Één gouden ring / Één gewone ring / Twee messen / Twee pijpen / Twee medailles of schapulierien / Veertien brieven of andere documenten / Tien geldbeugels waarvan vier leeg / Slechts op acht lijken werd wat geld gevonden, in totaal 78,48 fr.

5. Die toestemming wordt niet altijd gegeven. Zo geeft de ‘Mobile Etappen Kommandantur Nr. 27 der 4. Armee’ te Dendermonde 4 december 1915 toestemming voor de ontgraving van een Belgische soldaat in Opdorp ‘op voorwaarde dat de overbrenging in alle stilte gebeurt en dat manifestaties van iedere aard, in het bijzonder het dragen van de nationale kleuren of vlaggen, achterwege blijven’.

6. Petrus Piessens of de Peut figureerde voor de figuur Peutrus Biezemans in de novelle ‘Peutrus’ uit ‘Volk’ van Gerard Walschap. Op vraag van Albert Westerlinck of de situaties en personages uit ‘Volk’ fictief of werkelijk zijn, heeft Walschap gezegd dat Peutrus het dichtst de persoon benadert die voor de figuur model heeft gestaan.

veinzerij. Nooit heeft hij aan Juffrouw Orianne gezegd dat hij een zakhorloge had gevonden. Ook een andere verklaring van Piessens dat overhandiging van het zakhorloge aan Juffrouw Orianne of de politiecommissaris zou betekenen dat de familie van de commandant het niet in zijn bezit zou krijgen, vindt de politiecommissaris onzin. Bij afgifte van het zakhorloge zou hij een ontvangstbewijs hebben gekregen. Volgens de politiecommissaris heeft Piessens het zakhorloge genomen om het tot zijn bezit te maken.

FINANCIERING VAN HET WERK

Mademoiselle Orianne betaalt haar medewerkers met eigen middelen. Maar het werk blijft niet beperkt tot Londerzeel, het breidt uit tot andere slagvelden. En de kosten lopen hoog op. In 'La Belgique' van 22 december 1915 geeft ze daarvan een overzicht: 'Elke kist kost 10 francs. Ik heb een ploeg van 12 man, plus de toegewijde Marie Moens, aan wie ik een loon betaal van 10 frank per dag of 5 frank per halve dag werk. Ze zijn niet altijd bestand tegen een hele dag werk; het is immers een bovenmenselijk werk. Ik moet vaak 10 of 20 frank aan premies betalen aan landbouwers die de lijken opzoeken. Wanneer we te ver van de begraafplaats verwijderd zijn, moet het ook transport per voertuig worden betaald. Men doet hier niets voor niets. Door aan dit alles de kleine uitgaven toe te voegen voor de aankoop van ontsmettingsmiddelen en likeuren, komen we uit op een gemiddelde van 20 frank per geïdentificeerd en herbegraven lichaam. Tot op heden hebben we het cijfer van 1.000 Belgische soldaten herbegraven en bedragen onze onkosten effectief 20.000 frank.' Deze Franstalige patriottische schrijft dat haar bewonderenswaardige werk dat zij 'zonder enige voorbereiding, zonder enige notie van geneeskunde en zonder enige morele of financiële hulp uit de grond heeft gestampt, een werk is waarvan de uitvoering een ingesteldheid vereist van een heldhaftige doodsverachting van

een pater Damiaan'. De krant laat de stem van 'deze heldhaftige vrouw' weergalmen vanuit de verlaten velden in de barre winterkou, waar ze haar 'droevig werk' voortzet. 'Als je het hoort, lezer, die bij de open haard zit, steun deze edele vrouw!' De oproep tot steun vond gehoor bij de lezers, waarvan ze op geregelde tijdstippen de namen of initialen en de gestorte bedragen 'Pour l'Œuvre de Mademoiselle Orianne' publiceert.

Andere inkomsten worden gehaald uit de publicatie en verkoop van lijsten van gesneuvelde soldaten, verkocht tegen de prijs van 0,40 fr., de verkoop van postkaarten aan 0,35 of 0,50 fr. en de organisatie van liefdadigheidsinitiatieven.

Al deze initiatieven kunnen echter niet voorkomen dat er midden 1922 serieuze financiële tekorten zijn, onder meer doordat Mademoiselle Orianne ondertussen ook initiatief heeft genomen om op verschillende plaatsen herdenkingsmonumenten op te richten.⁸ De krant *La Province* doet op 13 juli 1934 nog een pathetische oproep om financiële steun voor het recentste monument, dat op 12 september in Epegem moet ingehuldigd worden.

GEVANGENSCHAP IN HOLZMINDEN

Van november 1914 tot eind februari 1916 zijn Mademoiselle Orianne en haar medewerkers voortdurend in de weer met hun 'œuvre admirable' zoals de haar genegen kranten schrijven. In het voorjaar van 1916 komt echter plots een einde aan dat werk. Op 6 maart 1916 wordt ze door de Duitsers gearresteerd. Over de redenen van de arrestatie is blijkbaar niet zoveel bekend. Op basis van een document van de 'Société Sociale – Service des Victimes de la Guerre' zou het om hoogverraad en spionage gaan. De Belgische krant 'Patrie – Journal non censuré paraissant comme, où et quand il peut' schrijft

Pour l'Œuvre de M ^{lle} Orianne	
L'Aurore,	1.00
Collecte de Clairette,	11.25
M. Bernadette, petite Belge,	10.00
2e versement de la Ganterie Claser,	
à Anvers,	20.00
De la part de Fernand et Robert,	
Robert et Fernand,	1.00
De la part de Léontine,	1.00
Georges et Marcel Hansé,	2.00
<hr/>	
Total, fr.	46.25
Listes précédentes, fr.	2,760.90
<hr/>	
Totaux, fr.	2,807.15

'Pour l'Œuvre de Mlle Orianne' (La Belgique, 30 december 1915) - Ontgraving te Epegem.⁷ (ARAB.Archieven Jeanne Orianne. Stuk nr. 59)

Engels August. 11 '15

Relevé des Soldats Belges

tués le 29 Septembre 1914, à Londerzeel,
identifiés et transportés au cimetière de Londerzeel-St. Joseph.

Cercueil	Matricule	NOMS ET PRÉNOMS	OBJETS TROUVÉS
1	58107	Pas reconnu, 12 ^e de ligne.	chapelet, sac cuir, fr. 1.50
2	33284	Magnies, Alfred, 12 ^e de ligne. — Chappelles-Herlaimont.	porte monnaie fr. 13.51, canif, 2 médailles, mouchoir.
3	57932	Pas reconnu, 12 ^e de ligne. <i>Reynoldus</i>	
4	53402	Vinck, Emile, 12 ^e de ligne. — Orroir.	
5	55374	Gaillard, Emile, 12 ^e de ligne, né à Paris.	porte monnaie fr. 5.32 et divers
6	—	Pas reconnu, 12 ^e de ligne.	couvert et 10 centimes
7	57727	<i>Georges Lambert</i>	boucle
8	24728	Caporal 1 ^{er} chasseur à pied 1/4.	
9	53872	Tilleman, Oscar, brigadier, 12 ^e l. — Eerneghem.	
10	—	Pas reconnu, 12 ^e de ligne.	
11	—		
12	55949	Jorie Guillaume Fr. caporal, 12 ^e l. — Anvers.	
13	57445	De Mulder, J. 12 ^e de ligne. — Anvers.	
14	34644	Pas reconnu, 12 ^e de ligne. <i>Goethals</i>	
15	57792	Brufiaerts, François, 12 ^e de ligne. — Héverlé.	papers, couteau, galons.

68/11

Halle aux Draps - VILLE DE TOURNAI - Hal

DIMANCHE 12 MARS 1916, à 4 Heures

Concert Artistique

ORGANISÉ PAR LE
CORPS DES VOLONTAIRES-POMPIERS
au bénéfice de l'Œuvre de Mlle ORIANNE

AVEC LE SYMPHONISME COMPOSÉ DE
Mlle M. DEBRASSE & L. VANDENBULCKE
Institués de la Classe de Chant du Conservatoire de Tournai.

M. J. DETOURNAY, M. R. DELANNY,
organiste, chef d'orchestre de la Société des Concerts Artistiques de Bruxelles,
professeur au Conservatoire de Tournai. M. R. DELANNY, chef d'orchestre de la Société des Concerts Artistiques de Bruxelles,
professeur au Conservatoire de Tournai.

MM. H. THIEBAUT, VIOLONCELLISTE & D. VERDIÈRE, TROMPETTISTES,
1er prix du Conservatoire Royal de Bruxelles.

La société chorale LA TOURNAISINNE (150 exécutants) et l'HARMONIE DU CORPS DES VOLONTAIRES-POMPIERS
sous la direction de M. Fernand GODART, professeur au Conservatoire de Tournai.

PROGRAMME

1re PARTIE

1. Marche de Triomphe, par l'HARMONIE G. PARÉS.
2. Fidélio, ouvertures, par l'HARMONIE L. VAN BERTHOVEN.
3. Grand air de la Juive, chanté par M. DELANNY J. HALLÉ.
4. Concerto pour violoncelle, exécuté par M. THIEBAUT C. SAINT-SAËNS.
5. Air de Thaïs, chanté par Mlle DEBRASSE J. MASSÉNAT.
6. Concerto romantique pour trompette, exécuté par M. VERDIÈRE LEBLANC.
7. La Chanson des Vagues, chœur chanté par LA TOURNAISINNE. F. BÉCA.

2de PARTIE

1. Rhapsodie n° 2, par l'HARMONIE F. LISTZ.
2. Air de Don Carlos, chanté par Mlle DEBRASSE G. VERDI.
3. Morceau de concert pour trompette, exécuté par M. VERDIÈRE DREYER.
4. Air de la Reine de Saba, chanté par M. DELANNY Ch. GOUNOD.
5. Le Diable, fantaisie pour violoncelle, exécuté par M. THIEBAUT SÉVÉKIN.
6. Duo de Béatrice et Bénédict, chanté par Mlle DEBRASSE et VANDEBROEK H. BÉLOUX.
7. Chanson d'ancêtre (sury son solo, chœur et orchestre), par M. VANALDERS, LA TOURNAISINNE et l'HARMONIE (25 exécutants), Direction de M. Fernand GODART.

Le piano d'accompagnement sera tenu par M. DETOURNAY.

VENDU AU PROFIT DE L'ŒUVRE

'Liste de soldats Belges morts au Champ d'honneur. Identifiés et inhumés par les soins de Mademoiselle Oriane à Londerzeel', uitgegeven in 1915 door de uitgeverij 'Dieljtjens Frères, place de l'ancien canal 62, Anvers'. Deze lijst werd, ten bate van het werk, verkocht tegen de prijs van 0,40 fr. (KLM. Dossiers 1914-1918, Doos 12-50) — Concert Artistique (Dossiers 1914-1918, Doos 12-50)

verontwaardigd: 'Après Miss Cavell, Mademoiselle Oriane. Ze hebben Mademoiselle Oriane gearresteerd onder het voorwendsel dat ze brieven had gestuurd aan Belgische soldaten aan het front. Ze hebben haar veroordeeld tot vier jaar gevangenisstraf.' Vol pathos richt de krant zich tot de gesneuvelde soldaten: 'En jullie moeders zullen niet weten waar jullie rusten en jullie verloofden zullen geen pelgrimstocht maken naar een verre begraafplaats waar de kruisen uw graf zouden omarmen, dankzij de heldhaftigheid, de geest van opoffering, het hoogste meesterschap en talent, die samenkomen in een vrouw, zij zelf ook dochter van een soldaat, en 'moeder' van al de jongens die gestorven zijn voor het vaderland. De Duitsers konden dat niet hebben: ze hebben Juffrouw Oriane gevangen genomen!' Na haar arrestatie verblijft ze een aantal weken in de gevangenis van Vorst. Daarna wordt ze naar Sint-Gillis overgebracht. Waarschijnlijk is ze daar ziek geworden, want op 31 augustus 1916 bevindt ze zich in het krijgsgasthuis, avenue de la Couronne in Etterbeek. Vanuit haar gevangenschap kan ze haar werk ten dele verderzetten. De afgevaardigde van de Gouverneur-generaal bij het Rode Kruis van België richt twee brieven aan haar in de gevangenis van Sint-Gillis waar zij verblijft in cel 31. Op 1 juli 1916 vraagt hij haar of zij meer informatie heeft over de Belgische soldaat Emile Creviaux. Op 7 juli deelt hij mee dat de betreffende soldaat behoorde tot het 3de Regiment Jagers te Voet en het identificatienummer 51443 droeg. Vanuit de gevangenis regelt ze ook de plaatsing van de monumenten in Breendonk en Tisselt.

In 1917 wordt ze naar Duitsland overgebracht en vele maanden lang in het kamp van Holzminden opgesloten. Vanwege

haar wankelende gezondheid wordt ze vervoerd en voorlopig vrijgelaten. Begin 1918 keert ze naar Londerzeel terug. Hier wordt ze onder bestendige bewaking van de Duitse politie geplaatst. Tot zolang de oorlog duurt, wordt het haar niet toegestaan om opnieuw haar buitengoed, de Villa Cara, waar intussen de Orts-Kommandant zijn intrek genomen heeft, te betrekken. Ook mag ze haar activiteiten niet verder zetten.

EEN GIGANTISCH WERK

Un travail héroïque, une œuvre admirable, une grande patriote... De Franstalige kranten hebben woorden van lof te kort om haar werk te prijzen. 'Bewonderenswaardige vrouw door haar karakter, energie, hart en goedheid, gij kent het spreekwoord: "Terwijl de honden blaffen, trekt de karavaan verder" De Farizeeën, officiële en andere, zullen sinds lang dood zijn als uw naam zal schitteren als een stralenkrans van heiligen en martelaren in alle moederharten!'. De waardering is echter niet algemeen. Van boeren ondervindt ze tegenkanting bij de ontgravingen op hun velden. Ze moet zich verdedigen tegen laster dat ze dit werk doet om er zelf rijker van te worden. Ze heeft problemen met een vroegere vriendin die ze ervan verdenkt de opbrengst van de verkoop van postkaarten voor zichzelf te houden. Soms wordt het haar te veel en vraagt ze zich wel eens af of ze er goed aangedaan heeft deze onderneming op te zetten.

7. Postkaart van een ontgraving te Eppetegem, te koop aangeboden ter ondersteuning van het 'Liefdadigheidswerk van Mejuffer Oriane'. Rechts op de kaart staat Mademoiselle Oriane, links de aan de werkploeg toegevoegde Duitse militair die het werk controleert.
8. Dit aspect van het werk komt hier verder niet aan bod.
9. La Belgique, 22 december 1915. 'L'Histoire d'une œuvre.'

Mademoiselle Orianne is niet alleen een intelligente vrouw met een grote dosis doorzettingsvermogen, ze is ook een eigengereide dame. Dat leidt tot conflicten, zowel met de Duitse bezettende overheid als met het lokale bestuur in Londerzeel. Bij de voorbereiding tot de oprichting van een monument voor de gesneuvelde soldaten op haar initiatief komt het in 1919 tot een serieuze aanvaring. Voor de Franstalige kranten is dat 'Le scandale de Londerzeel',¹⁰ waarbij de vraag rijst of deze kranten dat uit zichzelf schreven of hiertoe een duwtje hebben gekregen van de dame zelf. Bovendien is zij de plaatselijke bevolking niet populair. Afkomstig uit hogere Franstalige kringen en met relaties in de hoogste legerkringen en zelfs met personen aan het koninklijk hof, kan ze het zich veroorloven wat neerbuigend te kijken in de richting van de 'Londerzeelse boerkes'. Die begrijpen op hun beurt haar initiatief niet, wat leidt tot roddel over het werk van de 'Zwarte Madam'. Deze commotie in de rand kan echter niet de betekenis van haar werk onderuit halen. Een gigantisch werk, al lijkt 'Le Matin' van 18 december met 'een graf aan bijna 3.000 Belgische soldaten' toch enigszins te overdrijven. Deze krant is tot nu toe de enig gekende bron waarin dit aantal terug te vinden is. Als we weten dat het werk van Orianne heeft plaats gehad gedurende 16 maanden (van begin november 1914 tot einde februari 1916), dan staan 3.000 herbegravenissen voor een gemiddelde van 187 per maand. Is dat realistisch? In een artikel op de website van de VRT-Redactie heeft Rob Troubleyn het over 572 herbegravingen, waarbij hij verwijst naar de brochure uit 1915 die het liefdadigheidswerk verkoopt. De lijst die wij terugvonden in het legermuseum omvat 686 rijen met gegevens, waarvan bij 635 een nummer van de lijkst is ingevuld. Staat dat gelijk met 635 herbegravenissen? Voer voor verder onderzoek.

Jeanne Orianne overlijdt op 86-jarige leeftijd in Elsene op 14 juli 1951. Aan velen heeft zij een waardig graf gegeven, haar graf is er niet meer.

Emiel De Cock

Bronnen

Publicaties

- Claes, Ernest. *Daar is een mens verdronken*. Vlaamse Pockets, Heideveld, 1967.
- De Bondt, Louis & Hallemans, Francis. *De Grote Oorlog in de regio Londerzeel. Een authentieke reconstructie van de gebeurtenissen in Noordwest Brabant tijdens Wereldoorlog I*. Geschied- en Heemkundige Kring Londerzeel, 1999.
- De Weerd, Denise. *De Vrouwen van de Eerste Wereldoorlog*. Stichting Mens en Cultuur, 1995
- Troubleyn, Rob. *Jeanne Orianne, 'moeder' van de gesneuvelden*. <http://deredactie.be/cm/vrtnieuws/14-18/1.2784545>

Archieven

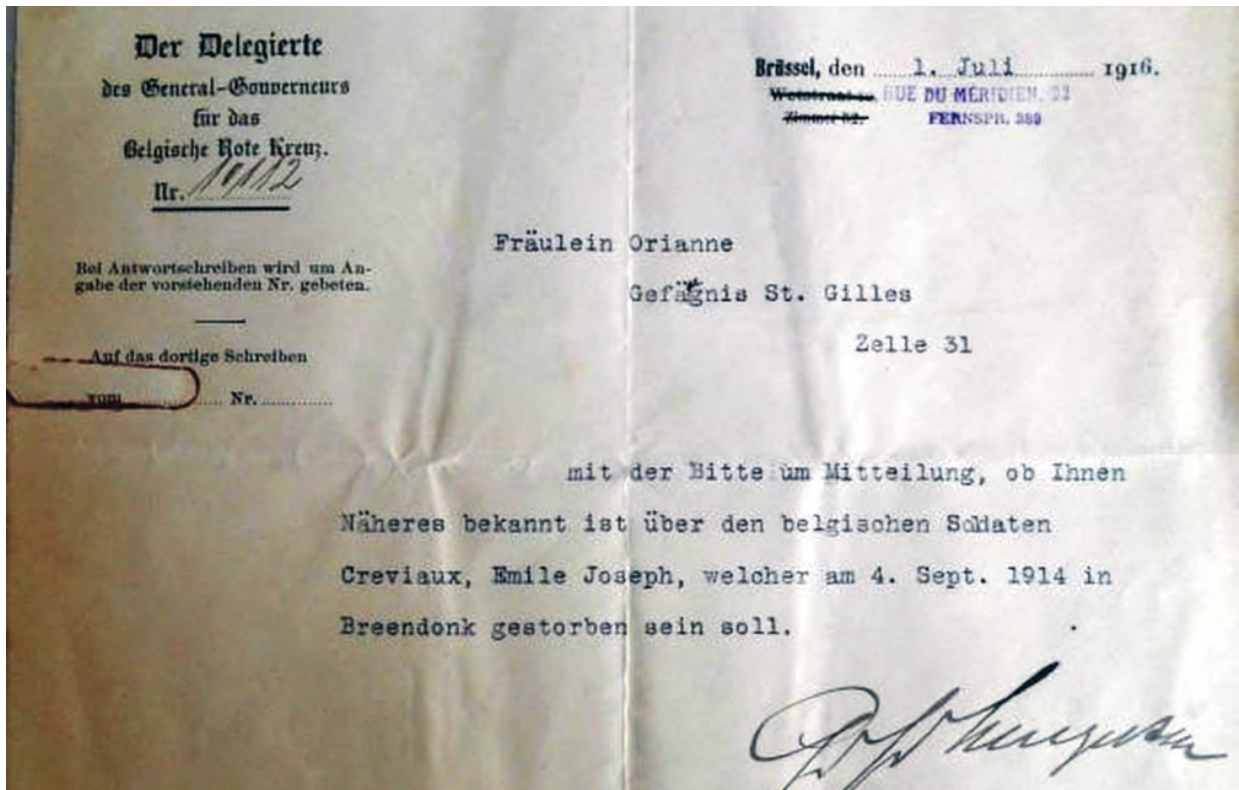
- Algemeen Rijksarchief van België (ARAB). Archiven van Jeanne Orianne en Het Werk betreffende de Ontgraving en Identificatie van Belgische Soldaten.
- Gemeentelijk Archief van Londerzeel (GAL)
- Koninklijk Museum van het Leger en de Krijgsgeschiedenis (KLM), Dossiers 1914-1918, Doos 12-50
- Dossier 'Mejuffer Jeanne Caroline Oriane en haar oorlogsmonumenten – Periode 1865-1951' van Francis Hallemans, Louis De Boeck en Louis De Bondt

Websites

- War Dead Register: <https://www.wardeadregister.be/nl>
- Joseph Hens (1885-1932): <http://jozefhens.com/De%20Slag%20van%20Londerzeel.html>

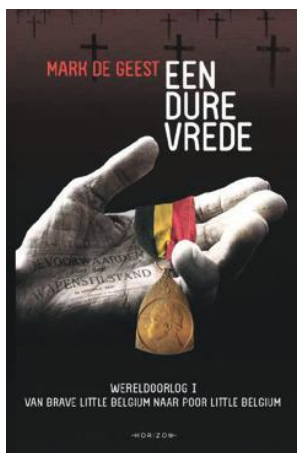
10. Twee krantenartikels, waarvan naam van de krant en datum onbekend, teruggevonden in het Legermuseum.

Brieven van de afgevaardigde van de gouverneur-generaal bij het Rode Kruis van België, aan Jeanne Orianne, Brussel 1 en 7 juli 1916 (ARAB.Archieven Jeanne Orianne. Stuk nr.10)

B O E K B E S P R E K I N G

VAN BRAVE LITTLE BELGIUM NAAR POOR LITTLE BELGIUM

Mark De Geest is met zijn nieuwe boek niet aan zijn proefstuk over de Eerste Wereldoorlog toe. Als coördinator van het VRT-project 2014-18 *De Grote Oorlog - 100 jaar later* lag hij aan de basis van de fictieserie *In Vlaamse Velden*, en samen met Sophie De Schaepdrijver maakte hij de vierdelige documentaire *Brave Little Belgium*. Hij publiceerde ook het boek bij deze internationaal

bekroonde reeks. Twee jaar geleden schreef hij *14-18 in honderd dagen*: honderd hoofdstukken over evenveel kleine en grote gebeurtenissen uit de Eerste Wereldoorlog. Met zijn recentste boek *'Een dure vrede. Van Brave Little Belgium naar Poor Little Belgium'* wil De Geest het verhaal vertellen *'van een klein land, dat aan het begin van de twintigste eeuw een economische en industriële grootmacht was, maar in een grote oorlog compleet achteruitging en zijn vroegere status voor altijd verloor.'* (p. 13).

ZELFS WIE EEN OORLOG WINT, KAN HEM VERLIEZEN

De belangrijkste stelling van de auteur is dus dat België door de Eerste Wereldoorlog zijn voormalige status van industriële grootmacht voor altijd kwijtspeelde, en dat de prijs die ons land voor de naoorlogse vrede betaalde zeer duur was. Op het einde van de oorlog bleef België geruïneerd achter: het land was verwoest en met de Belgische economie was het bijzonder slecht gesteld: de industrie was grotendeels ontmanteld, import en export waren volledig stilgevallen, en ook de landbouw had zware klappen geïncasseerd. Bij de bevrijding waren een miljoen mensen op zoek naar werk, en naar schatting twee miljoen mensen waren aangewezen op de hulp van de *Commission for Relief in Belgium*, die tijdens de oorlog was opgericht door de latere Amerikaanse president Herbert Hoover. Ook de

Belgische staat stond er zeer slecht voor: de schatkist was leeg, de positie van de frank fel verzwakt. Zelfs wie een oorlog wint, kan hem verliezen, is dan ook de 'rode draad' doorheen dit boek.

DE PLUNDERING VAN BELGIË

Na een (té lange en enigszins overbodige) aanloop over de economische en industriële plaats van België op het wereldtoneel voor de oorlog en over de oorlogsvoorbereidingen, gaat De Geests boek op pagina 37 'eindelijk' van start met de Duitse inval van ons land op 4 augustus 1914. In de daaropvolgende hoofdstukken laat de auteur vooral zien dat België tijdens de Eerste Wereldoorlog werd geplunderd en leeggehaald. Voorraden en machines, locomotieven en kilometers spoorstaven, industriële apparaten, zelfs volledige productieateliers werden massaal naar Duitsland afgevoerd, om ingezet te worden in de Duitse oorlogsindustrie. In eigen land werd voedsel schaars en kon de bevolking enkel dankzij buitenlandse hulp overleven. Ook werden talloze Belgische burgers gedwongen om in Duitsland te gaan werken.

EEN VERDIENSTELIJKE SYNTHESE

Ondertussen voerde België (tevergeefs) geheime vredesonderhandelingen in de hoop de oorlog te beëindigen. Daarbij staat de auteur uitvoerig stil bij de contacten van koning Albert I richting Duitsland. Terecht merkt hij op dat de koning hierbij wel een op bijzonder slappe koord danste. Het uitgebreide hoofdstuk over deze geheime onderhandelingen is illustratief voor de sterkte maar tegelijkertijd ook de zwakte van De Geests boek. Het is zeer vlot en vaak meeslepend geschreven en bevat heel wat interessante wetenswaardigheden, maar nieuwe inzichten of voorheen onbekende feiten komen niet aan de oppervlakte. Het beperkte voetnotenapparaat en de bibliografie wijzen niet op uitgebreid archiefonderzoek van de auteur, maar eerder op een *status quaestionis* van de bestaande literatuur. Daar is uiteraard niets mis mee, maar het betekent wel dat het boek moet beschouwd worden als een - overigens zeer verdienstelijke - synthese van eerder gepubliceerd onderzoek en niet als een vernieuwend bronnenonderzoek.

EEN 'GROTE' GESCHIEDENIS

Tegelijkertijd schenkt het boek vooral aandacht aan de 'grote' geschiedenis van de oorlog en aan de rol van de toenmalige hoofdrolspelers. Naast de al eerder vermelde koning Albert I wordt zo onder meer veel aandacht besteed aan figuren als Georges Clemenceau, Douglas Haig, David Lloyd George, Erich Ludendorff en Paul von Hindenberg. De 'kleine' man komt niet of nauwelijks in het boek voor, en dat is - zeker tegen de achtergrond van een aantal verhalen die tijdens de voorbije herdenking werden gepubliceerd - toch wel een gemiste kans. Dergelijke verhalen hadden bijvoorbeeld het (overigens boeiende) hoofdstuk over het dagelijkse leven tijdens de Duitse bezetting extra kleur kunnen geven.

EEN GLASHELDERE CONCLUSIE

De conclusie van De Geests boek is glashelder: *'Na de Eerste Wereldoorlog slaagde België er nooit meer in zijn vroegere industriële en economische status te overwinnen. Het land was verwoest door de Duitse invasie en jarenlange bezetting en trok aan het kortste einde in het politieke en economische spel van de omringende grootmachten. Voor de Eerste Wereldoorlog was België nog de op vijf na grootste economische en industriële macht van Europa en een van de tien rijkste landen ter wereld. Anno 2018 staat België nog slechts op de 26ste plaats in de wereldranglijst. Inzake koopkracht per hoofd van de bevolking moesten de Belgen in 1914 enkel de Amerikanen en de Britten - en misschien heel nipt de Zwitsers - laten voorgaan, nu nemen de Belgen hierin slechts de 23ste plaats in.'* (p. 343). Ook al zijn historische vergelijkingen altijd gevaarlijk, toch maakt de auteur hier nog eens duidelijk zijn punt: door de Eerste Wereldoorlog speelde België zijn voormalige status als industriële en economische grootmacht voor altijd kwijt. De oorlog markeerde voor ons land de overgang van *Brave Little Belgium* naar *Poor Little Belgium*, en de gevolgen ervan zijn tot vandaag voelbaar.

Luc De Munck

Enkel via buitenlandse hulp kon de Belgische bevolking overleven (Archief Belgische Rode Kruis, Brussel) — Koning Albert I wou via geheime onderhandelingen met de Duitsers tot vrede komen (Archief Koninklijk Paleis, Brussel)

ONTROERPARCOURS

Hoe Frankrijk bijna het begin van de Eerste Wereldoorlog misliep **MADAME CAILLAUX GAAT JAGEN**

Maandag 16 maart 1914. Een regenachtige dag in Parijs, er zou maar liefst 42 mm vallen. De Noord-Franse en Belgische kusten moeten een hevige storm doorstaan. Symbolisch voor de schokgolf die 's avonds de Franse politiek zal treffen en tot in juli zou nazinderen? Henriette Caillaux, de echtgenote van minister van Financiën Joseph Caillaux, heeft nauwelijks geslapen. Net als de dagen en de weken ervoor. Wat zou Gaston Calmette, de directeur van 'Le Figaro', op zijn voorpagina geslingerd hebben? Een nieuwe sneer naar haar man. Ongetwijfeld. Dat duurt nu reeds drie maanden. Bij de kapper, in de winkel, tijdens de theekransjes in de Parijse salons: waar ze ook maar opdaagt, ze krijgt schuine blikken toegeworpen.

JOSEPH CAILLAUX: POLITIEK BEEST

Joseph Caillaux ziet het levenslicht in Le Mans op 30 maart 1863. Zijn katholieke vader Eugène is ingenieur. Hij bekleedt diverse politieke mandaten (departementsraadslid, burgemeester, volksvertegenwoordiger, senator, minister van Openbare Werken en Financiën). Eugène overlijdt in Parijs in 1896 op 74-jarige leeftijd. De moeder van Joseph, Anna Dounet (1827-1898), een bankiersdochter, is protestants. Het is haar tweede huwelijk. Joseph Caillaux heeft een broer (luitenant bij de cavalerie, 1864-1900), een halfzus en halfbroer.

Joseph Caillaux

Henriette

Hij studeert aan de lycea van Le Mans en Parijs. Aan de faculteit rechten van de universiteit van Parijs behaalt hij een licentie. Joseph is een tijdje professor aan de 'École libre des sciences politiques'. Na een succesvol staatsexamen is hij gedurende een decennium inspecteur bij de 'Inspection Générale des Finances'. In 1896 wil hij zijn vader opvolgen in diens lokale politieke mandaten, maar dat lukt niet.

Vanaf de wetgevende verkiezingen van 8 maart 1898 gaat de politieke carrière van Joseph Caillaux pijlsnel de hoogte in. In tegenstelling tot zijn vader (monarchist) is hij republikeinsgezind. De kiezers van het departement Sarthe verkiezen hem van 1898 tot 1919 telkens als hun volksvertegenwoordiger. Hij is lid van diverse parlementaire commissies en specialiseert zich in fiscale zaken. In 1899 bekleedt hij - nauwelijks 36 jaar oud, wat een record is in die tijd - voor het eerst de functie van minister van Financiën gedurende bijna drie jaar. Na de zaak-Dreyfus (een lang aanslepend politiek schandaal - van 1894 tot 1903! - rond een valselijk van spionage voor Duitsland beschuldigde stafofficier van Joodse origine) leunt Caillaux bij links aan. We zien hem opnieuw op het departement Financiën van 1906 tot 1909. Hier begint de heftige weerstand tegen Joseph Caillaux: hij wil de archaische belastingen die sinds de Franse Revolutie in zwang zijn, vervangen door een progressieve inkomstenbelasting. Vanaf 1911 kiest Joseph voor de links-radicalen 'Parti républicain, radical et radical-socialiste'. De partij is voorstander van het particuliere eigendom.

In maart 1911 pakt Joseph opnieuw de portefeuille van Financiën beet in het kabinet-Monis. Door het plotse overlijden van de minister van Defensie vraagt de president aan Joseph om een nieuwe regering te vormen. Naast het premierschap ('Président du Conseil') neemt hij er ook nog het departement Binnenlandse Zaken bij. De regering-Caillaux zit in het zadel van 27 juni 1911 tot 14 januari 1912.

Tijdens zijn regeerperiode, maar ook lang daarna, zullen twee dossiers het politieke beest blijven achtervolgen: de 'Coup d'Agadir' en de zaak-Rochette.

HET LIEFDESLEVEN VAN JOSEPH CAILLAUX

In augustus 1906 stapt Joseph in het huwelijksbootje met de gescheiden Berthe Gueydan die niet tot de bourgeoisie behoort. Ze geniet van de belangstelling en het gezelschap op de recepties van haar man. Joseph en Berthe zijn elkaars tegenpolen. Nog tijdens de relatie met Berthe (in 1907) slaat Joseph de getrouwde, rijkere, elf jaar jongere en mooiere Henriette Raynouard (Rueil-Malmaison, 5 december 1874) aan de haak. Henriette en Joseph houden er een uitgebreide correspondentie op na, een mengeling van de klassieke

liefdesbetuigingen en weetjes uit het politieke leven van Joseph. Berthe ontdekt de affaire, ze ontvreemdt een stapel brieven uit een gesloten bureaulade. Joseph beseft dat Berthe munitie in handen heeft. Zo laat hij zich in sommige brieven kleinerend uit over zijn 'kiesvee' in het landelijke departement Sarthe. Het koppel verzoent zich opnieuw, Berthe laat in het bijzijn van Joseph en een getuige de brieven verbranden. Op haar communiezieltje belooft ze dat ze geen kopieën van de brieven maakte. Doch het bootje lijdt schipbreuk in maart 1911 en het koppel scheidt. Ondertussen heeft Henriette reeds in 1908 haar man verlaten. Ze huwt met Joseph in oktober 1911.

Frankrijk brengt 'beschaving, rijkdom en vrede' naar Marokko

MAROKKAANSE CRISSEN: VOORBODES VAN WERELDOORLOG I

Om de rol van Joseph Caillaux in de 'Coup d'Agadir' te begrijpen, is wat kennis over de eerste Marokkaanse crisis (1905) nodig.

Crisis één: Tanger.

Het Duitse rijk hapt naar nog meer Afrikaanse koloniën.

Het staat op dat vlak wat in de schaduw van Frankrijk dat buurland Algerije sinds 1830 bezit. Het grensgebied is onveilig en Frankrijk probeert daarom zijn invloed in Marokko uit te breiden. De Marokkaanse sultan kijkt naar Duitsland om zijn onafhankelijkheid te waarborgen (want Frankrijk en het 'Verenigd Koninkrijk van Groot-Brittannië en Ierland' sloten in 1904 de 'Entente cordiale' af, waarbij de Britten de Franse invloed in Marokko erkennen). Keizer Wilhelm II strijkt in maart 1905 in Tanger neer en houdt er een toespraak waarin hij respect voor de neutraliteit van het land en de Duitse belangen vraagt. Er hangt een gewapend conflict in de lucht.

De Franse premier Maurice Rouvier verkiest de dialoog met Duitsland. Onder druk van Berlijn offert de regering de 'Duitsonvriendelijke' minister van Buitenlandse Zaken Théophile Delcassé op. Deze gewaagde zet gaat de geschiedenis in als 'de coup van Tanger'. De wind draait echter voor de Duitse keizer: in plaats van bilaterale gesprekken met Frankrijk komt in het voorjaar van 1906

een internationale conferentie (met vertegenwoordigers van 13 landen waaronder België) samen in de Spaanse stad Algeciras. Die kiest voluit voor Frankrijk. Op de koop toe zijn de bondgenoten van 'der Kaiser' niet bereid tot wapengekletter. Wilhelm blijft in het Marokkaanse zand.

Crisis twee: Agadir.

In maart 1911 doet de sultan een beroep op Franse militairen om een interne crisis te bedwingen. Wilhelm II roert zijn staart: hij ziet hierin een overtreding van het akkoord dat uit de conferentie van Algeciras voortvloeide. In juli 1911 stuurt Berlijn een oorlogsschip naar Agadir. Duitsland pleegt dus een tweede 'coup', de 'Coup d'Agadir'. Londen en Parijs spreken harde taal en dreigen met een militaire confrontatie.

Premier Joseph Caillaux kiest, net als zijn collega in 1905, voor de dialoog. Omdat hij zijn minister van Buitenlandse Zaken Justin de Selves als germanofoob beschouwt, onderhandelt hij zelf. De Duitsers dringen er trouwens bij hun ambassade in Parijs op aan om enkel met Caillaux te onderhandelen en op zijn vraag de Selves en Paul Cambon (Franse ambassadeur in Berlijn) hierover niet te informeren. Pech echter voor Joseph: de Franse geheime dienst onderschept het gecodeerde telegrafisch verkeer tussen Berlijn en de Duitse ambassade in Parijs. De ontcijferde teksten zullen voortaan een eigen leven leiden: 'les verts', genoemd naar de groene balk die op het papier staat.

In oktober 1911 bereiken de twee landen een akkoord: Frankrijk staat aan Duitsland gebied af in Centraal-Afrika (272 000 km²), zodat het Kameroen kan uitbreiden. Duitsland garandeert dat het niet langer zijn oog laat vallen op Marokko.

Voor de 'revanchisten' (zij die uit zijn op wraak voor de Duitse bezetting van Elzas-Lotharingen sinds 1871) is deze knieval van Joseph Caillaux niet meer of min verraad! Raymond Poincaré, afkomstig uit Lotharingen en nochtans een medestander van Caillaux, wet alvast zijn messen. De Kamer keurt het akkoord goed, de Senaat steigert. De geruchten over de geheime onderhandelingen door Caillaux steken de kop op. De Selves doet alsof zijn neus bloedt, maar voelt zich gepasseerd en vernederd. Hij neemt ontslag en het kabinet-Caillaux valt op 11 januari 1912. De nieuwe eerste minister? Raymond Poincaré! Hij kan het akkoord laten goedkeuren door de Senaat. Linkse en rechtse nationalisten kunnen Caillaux voortaan missen als kiespijn. Na zijn ontslag heeft hij tijd om de diverse groepen binnen zijn Radicale partij achter zich te scharen.

DE ZAAK-ROCHETTE

Raoul-Henri Rochette (Melun, 21 april 1878), een landbouwerzoon, gaat - na diverse baantjes bijeengesprokkeld te hebben - werken in een bank. Met het geld van een erfenis richt hij op een slinkse manier vanaf 1904 ontelbare banken (bijvoorbeeld de 'Union Franco-Belge') en firma's op. Het geld stroomt binnen, maar keert nauwelijks terug naar de aandeelhouders.

Raoul-Henri Rochette

In maart 1908 grijpt de politie hem in de kraag, nadat eerste minister Clemenceau Justitie had opgedragen een onderzoek te openen. In 1911 krijgt Rochette een gevangenisstraf van twee jaar. Hij gaat in beroep. Eén van zijn advocaten is Meester Bernard. Die regelde de echtscheidingszaak van Joseph Caillaux. Bij hem vraagt de advocaat om een gunst: uitstel van het proces. Caillaux spreekt met de nieuwe eerste minister Monis die akkoord gaat en procureur-generaal Victor Fabre bij zich roept. Die moet op zijn beurt de rechter bij het hof van beroep warm maken. Fabre is een rechtschapen man, hij verfoeit de politieke bemoeienis in de rechtsgang. Hij stelt een rapport op waarin hij man en paard noemt. Aristide Briand, minister van Justitie, ondertussen een tegenstander van Caillaux, krijgt het rapport in handen. Vrij snel circuleren afschriften in journalistieke kringen. In maart 1912 zal een parlementaire commissie, onder leiding van de socialist Jean Jaurès, de betrokkenen aan de tand voelen. Joseph Caillaux daagt niet op, de anderen kijken de andere kant op.

Het Hof van Beroep bevestigt de gevangenisstraf. De oplichter geeft niet op en trekt naar het Hof van Cassatie. Bij verstek (hij zwerft ondertussen rond in het buitenland) krijgt Rochette in juli 1912 drie jaar gevangenisstraf. In 1917 loopt hij tegen de lamp. Tot 1934 stapelen de veroordelingen en gevangenisstraffen

Procureur-generaal Victor Fabre

zich op, want er duiken steeds meer onkiese zaken op. Op 14 april 1934 berooft Rochette zich van het leven in de rechtszaal waar hij de maand voordien veroordeeld was. Tot verbijstering van alle aanwezigen snijdt hij zichzelf de keel over.

‘LE FIGARO’ TREKT TEN STRIJDE

Na zijn ontslag als eerste minister in januari 1912 verkiest de Radicale partij Caillaux als voorzitter. Als kamerlid is hij een geducht politicus: zo laat hij in december 1913 de regering-Barthou vallen. Een week later is hij alweer minister van Financiën in de regering-Doumergue. In mei 1914 staan wetgevende verkiezingen op het programma. Het premierschap voor Joseph lonkt... De vijanden van de minister willen dit koste wat het kost vermijden. Hun wapen: de drukpersen van de conservatieve krant ‘Le Figaro’.

Gaston Calmette (Montpellier, 30 juli 1858) begint op 27-jarige leeftijd zijn loopbaan bij de krant. Hij huwt de dochter van de voorzitter van het toezichtsorgaan. In 1902 komt hij aan het hoofd van ‘Le Figaro’. Calmette staat bekend als een aimabel man, graag gezien, maar met een scherpe pen. (Hij heeft een beroemde broer: dr. Albert Calmette, verbonden aan het ‘Institut Pasteur’ in Rijsel. In 1921 is die mede-ontwikkelaar van het eerste vaccin tegen tuberculose, het Bacillus Calmette-Guérin-vaccin.)

In december 1913 schiet Calmette zijn eerste vuurpijl af op Joseph Caillaux. De opdrachtgevers van deze - naar toenmalige Franse normen - smerige en langdurige campagne: Louis Barthou en Aristide Briand (voormalige ministers en premiers), vroegere medestanders van Caillaux. President Poincaré, eveneens geen beste vriend van Joseph, laat betijen. Tot 16 maart 1914 verschijnen in ‘Le Figaro’ meer dan honderd bijdragen tegen Caillaux.

Alles wat hem in diskrediet kan brengen, laat Calmette de revue passeren: oude financiële en fiscale zaakjes waarin de naam van de minister van Financiën opduikt, zijn verfoeilijke plannen voor de progressieve inkomstenbelasting, zijn ‘verraad’ aan Frankrijk na de ‘Coup d’Agadir’, de druk die hij uitoefende in de zaak-Rochette en zijn liefdesleven. Vreemd toch voor een krant die Joseph Caillaux voluit steunde in de Agadir-zaak.

Op 13 maart 1914 publiceert ‘Le Figaro’ een afdruk van een brief die Joseph Caillaux in juli 1901 schreef aan zijn eerste echtgenote Berthe. De brief is volgens Calmette vernietigend voor de minister, want hij schrijft over een debat in het parlement i.v.m. zijn voorstel voor de inkomstenbelasting: ‘Ik heb een mooie overwinning behaald: ik heb de inkomstenbelasting afgebroken door de indruk te wekken dat ik ze verdedigde. Ik liet me door het centrum en rechts toejuichen en ik heb links niet al te ontevreden gemaakt’. De brief ondertekent Joseph met het

vertederende 'Ton Jo'. Caillaux: een politicus met een dubbele tong, een leugenaar!

Gaston Calmette dreigt met andere onthullingen. Caillaux vreest dat de gedecodeerde telegrammen ('les verts') en het rapport-Fabre wel eens kunnen opduiken. Als dat gebeurt, mag hij het premierschap en zijn verdere politieke carrière op zijn buik schrijven.

MAANDAG 16 MAART 1914: FRANKRIJK SCHUDT EN BEEFT

Voormiddag.

Joseph Caillaux sust zijn vrouw Henriette. Ze moet de campagne van Calmette niet zo ernstig nemen. Hij reageert trouwens telkens met onderbouwde argumenten, zodat Calmette vervolgens de beschuldigingen niet meer oprakelt. Henriette heeft ondertussen niet stil gezeten: ze nodigt die voormiddag Ferdinand Monier, de voorzitter van de burgerlijke rechtbank van het departement Seine, uit om hem advies te vragen. Wat kan zij doen om haar man te beschermen en - vooral - verhinderen dat in 'Le Figaro' intieme brieven over haar relatie met Joseph uitlekken?

Gaston Calmette

De minister heeft een onderhoud met president Poincaré over het mogelijks uitlekken van de brieven met zijn toenmalige maîtresse Henriette. Hij tiert het uit: 'Als Calmette die brieven publiceert, vermoord ik hem!' Poincaré belooft stappen te zetten. Het bezoek van de rechtbankvoorzitter aan Henriette levert niet veel op. Juridisch valt weinig te ondernemen tegen de pers, zeker als een politicus in het spel is. Hij zegt: 'In dergelijke gevallen kan men slechts berusten of zich verdedigen met eigen middelen'.

Ondanks haar zorgen werkt Henriette haar agenda af: ze pleegt enkele telefoontjes, ze ontvangt haar manicure en een traiteur, ze gaat naar de tandarts.

Middag.

Henriette komt aan op het ministerie van Financiën. Ze ziet eruit als een geslagen hond. Ze brengt verslag uit over de ontmoeting met de rechtbankvoorzitter. Joseph kalmeert haar: 'Wees kalm! Ik heb het heft in handen. Ik laat je niet zomaar aanvallen, ik zal Calmette in mekaar timmeren!' Niet bepaald rustgevende woorden voor Henriette: wat als haar man de daad bij het woord voegt en Calmette misschien wel ombrengt? Nee, zij zal de eerste stap zetten, zich verdedigen met eigen middelen!

Daarna gaat het koppel thuis lunchen. Henriette blijft ongerust. Ze wil weten wanneer Joseph zijn plan zal uitvoeren. 'Niet meteen, ik kies mijn dag en het uur maar het zal niet lang meer duren.' Hij rept met geen woord over het gesprek 's morgens met president Poincaré. De kokkin krijgt de volle laag: de koteletten zijn te hard gebakken, ze vliegt de laan uit. Henriette zal wel een nieuwe zoeken 's namiddags, zegt ze.

Joseph vertrekt naar het parlement, Henriette rust wat. Haar geestestoestand verslechtert: ze raakt geobsedeerd door het idee dat ze iets moet ondernemen om verdere onthullingen te voorkomen. Om haar woorden kracht bij te zetten, zou een bedreiging met een wapen misschien overtuigender zijn?

Namiddag.

Na de zoektocht naar een nieuwe kokkin laat ze zich naar de bekende Parijse wapenhandelaar Gastinne-Renette rijden. Het koppel Caillaux is er klant. Aan de verkoper verklaart Henriette, dat ze een pistool wil om zich bij haar verplaatsingen op het platteland te beschermen. In de schietstand monstert ze een Smith & Wesson-revolver, maar die is te zwaar. Het alternatief is geknipt: een FN Browning Model 1906, met zes 6,35 mm kogels, nauwelijks 11,4 cm lang. Niet voor niets een 'pistolet de dame' genoemd.

Henriette blijft aarzelen: Calmette opzoeken of niet? Ze kan nog naar een theekransje bij een vriendin. Toch maar eerst

naar de bank zoals haar man gevraagd heeft. Thuis eet ze wat, trekt andere kleren aan en besluit uiteindelijk toch om naar het hoofdkwartier van 'Le Figaro' in de rue Drouot te vertrekken. Henriette laat een kattenbelletje achter voor haar man: *'Toen ik vanmorgen hoorde dat je Calmette een dreun zou geven, wist ik dat jouw beslissing onherroepelijk was. Frankrijk en de Republiek hebben jou nodig, ik zal overgaan tot de daad. Vergeef me, maar mijn geduld is op. Ik hou van je en ik omhels je vanuit het diepste van mijn hart. Jouw Henriette.'*

Omstreeks 17.00 u. parkeert haar chauffeur de dienstwagen van haar man bij de krant. Ze vraagt aan de huisbewaarder naar Gaston Calmette zonder haar naam te onthullen. De directeur is er niet, hij komt later. De bediende krijgt haar visitekaartje in een omslag met het embleem van de Kamer. Henriette neemt plaats in een wachtkamer. Er zitten twee heren. Ze hallucineert: Henriette meent te horen, dat die het over haar man hebben.

Avond.

18.00 u.: Gaston Calmette komt aan met een bevriende auteur, gaat vliegensvlug naar zijn kantoor om post op te halen. De huisbewaarder houdt hem tegen en overhandigt het omslagje. Verbaasd leest de directeur de naam van de bezoeker. Calmette aarzelt, want hij wil zo meteen vertrekken met zijn gast. Omdat *'hij het niet kan maken geen dame te ontvangen'*, stapt hij zijn rommelig kantoor binnen, gevolgd door Henriette. *'U vraagt zich ongetwijfeld wel af wat het doel is van mijn bezoek,'* slingert ze Calmette toe. *'Helemaal niet, neemt u a.u.b. plaats.'* Hij staat op het punt zijn jas los te knopen. Henriette haalt haar

De aanslag
(zoals 'le Petit Journal' het
op zijn voorpagina weergeeft)

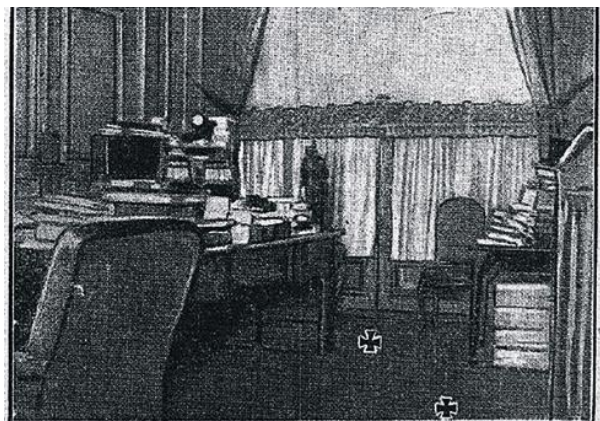
68/21

revolver boven en vuurt: twee kogels komen in de onderkant van een bibliotheekkast terecht. De verschrikte directeur probeert zich achter zijn bureau te verstoppen, maar te laat. Vier kogels treffen hem: in zijn linkerkuit, in de onderbuik, zijn portefeuille vangt de derde kogel op en de laatste levert hem een schampschot aan de borst op. De toegesnelde huisbewaarder werpt zich op Henriette, neemt haar wapen af terwijl ze schreeuwt: *'Laat me los, laat me los! Ik ben mevrouw Caillaux, ik ben een dame!'*

Journalisten en medewerkers van de krant snellen naar het kantoor. De politie komt erbij. De agenten aarzelen om Henriette, die er opmerkelijk kalm bij blijft, te arresteren. Wat doe je met de echtgenote van een minister? In de dienstwagen brengt de politie haar naar het commissariaat in de rue du Faubourg-Montmartre. Aan de commissaris verklaart Henriette: *'Ik heb nooit de bedoeling gehad om hem te doden, ik wou hem alleen een lesje leren.'*

Een arts onderzoekt Calmette. Hij is lijkleek, maar bij bewustzijn. Bij het ontkleden ontdekt de arts de ernstige verwonding in de onderbuik. Hij laat een ambulance en een chirurg aanrukken. Pas na 19.00 u. brengt de ziekenwagen de zwaargewonde naar het ziekenhuis van professor Hartmann in Neuilly-sur-Seine, vlakbij de woning van de onfortuinlijke.

In het politiekantoor verneemt de commissaris, dat Calmette zich in een zeer ernstige toestand bevindt. Pas dan lijkt Henriette te beseffen wat ze aangericht heeft: *'Hopelijk sterft hij niet.'*

LE BUREAU DE M. GASTON CALMETTE AU "FIGARO" Photo Matin.
Le croix, en bas, à droite, indique la place qu'occupait Mme Caillaux lorsqu'elle tira, et la deuxième croix, au-dessus, l'endroit précis où M. Calmette fut atteint par la première balle.
À gauche, au premier plan, le fauteuil dans lequel M. Calmette, blessé, vint s'asseoir.

Het bureau van Calmette

Joseph Caillaux heeft een zware namiddag in de Senaat achter de rug. Op zijn ministerie verneemt hij het 'voorval'. Een taxi brengt hem naar het commissariaat, met in zijn kielzog twee volksvertegenwoordigers en de minister van Handel. Het gezelschap moet zich een weg banen door een menigte die lucht heeft gekregen van de aanslag. Caillaux kan zijn vrouw eventjes spreken. De inderhaast bijgeroepen onderzoeksrechter kan niet anders dan Henriette in beschuldiging stellen voor poging tot moord.

Om te verhinderen, dat de aangezwollen woeste menigte de beschuldigde zou aanvallen, laat de politie haar weg leiden via een achterstraatje waar een eerste opgeroepen taxi wacht. Henriette vertrekt richting de gevangenis Saint-Lazare. *'Mijn echtgenoot is de eerlijkste man op aarde,'* hoort men haar zuchten. Caillaux en de minister van Handel hebben minder geluk: de tweede taxi krijgt klappen met wandelstokken te verwerken, terwijl het gepeupel schreeuwt: *'Dood aan Caillaux! Weg met Caillaux! Ontslag! Moordenaar!'*

Joseph weet dat zijn positie in de regering door de aanslag onhoudbaar is: hij deelt eerste minister Doumergue mee, dat hij meteen ontslag neemt. In de late avond zal het kabinet proberen hem te overtuigen dat niet te doen. Een regeringscrisis een maand voor de parlementsverkiezingen kan men missen als kiespijn. Caillaux is echter niet te vermurwen, hij kondigt zelfs zijn afscheid van de politiek aan.

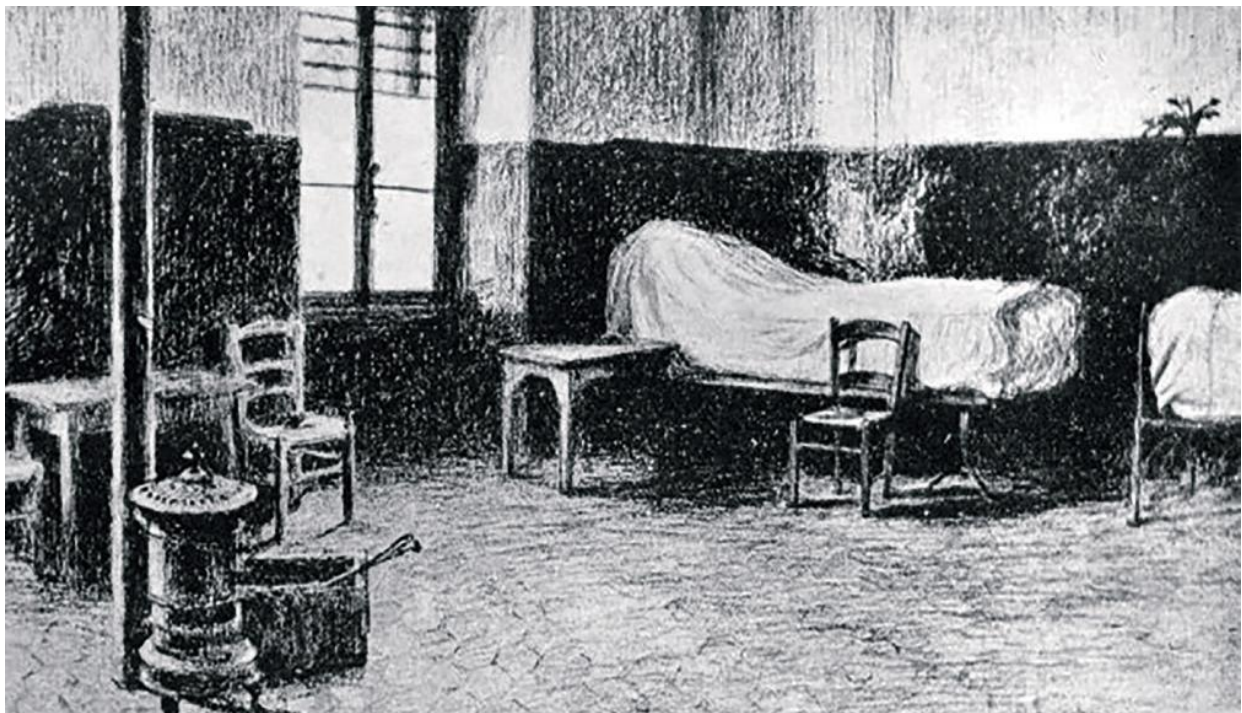
In Parijs lijkt de hel te zijn losgebroken: nieuwsgierigen verzamelen zich bij de lokalen van *'Le Figaro'* om het laatste nieuws op te vangen. In de theaters reppen de toeschouwers zich tijdens de pauzes naar buiten om op de hoogte te blijven. Rechts-radicalen royalistische jongeren starten een betoging, aangemoedigd door voorbijgangers. De verraste politie moet de bijna 3.000 deelnemers uit elkaar drijven.

Nacht.

Aangekomen in het ziekenhuis heeft Gaston Calmette het bewustzijn verloren. De artsen aarzelen, treuzelen: opereren of niet? Wanneer zijn pols plots beter is, besluiten ze het erop te wagen. Bij de eerste insnede overlijdt hij. Het is 17 maart 1914, 00.15 u. Uit de autopsie blijkt dat hij geraakt is aan de buitenste rechterbekkenslagader.

SAINT-LAZARE

Henriette Caillaux komt terecht in de vrouwengevangenis van Saint-Lazare aan de rue du Faubourg-Saint-Denis, een gebouw uit de twaalfde eeuw. Het is een tijdelijke halte voor wie op zijn proces wacht of voor straatmadeliefjes die de politie wegplukte. Al vele jaren wil men het aftandse gebouw slopen. Een ex-gevangene: *'De gasverlichting is er voldoende om de duisternis te tonen.'* Naar het schijnt zouden de nieuwe gevangenen er ten prooi vallen aan *'de ziekte van zes uur'*. Na de middagwandeling

Cel 12 in de gevangenis Saint-Lazare

wanneer de avond valt, krijgen ze een soort malaria-aanval met koorts en hevige hoofdpijn. Daarna zijn ze lusteloos en brakerig. De leiding is in handen van een directeur en hoofdciplier zuster Léonide. Sinds 1841 mocht één orde (*‘Les sœurs de Marie-Joseph et de la Miséricorde’*) vrouwelijke gevangenen bijstaan in Franse gevangenissen. Na de scheiding van kerk en staat in 1905 kunnen ze actief blijven in de penitentiaire instellingen die afhangen van de stad Parijs waaronder Saint-Lazare en de cellen in het Justitiepaleis. (Daar beëindigden ze in 2013 definitief hun taken.)

Henriette krijgt cel nummer 12, de grootste cel, toegewezen. De kranten vrouwen allerlei verhalen over het luxeleventje dat mevrouw Caillaux er zou leiden. Haar cel zou opgesmukt zijn en mevrouw bestelt haar maaltijden bij een naburig restaurant. De journalisten weten zelfs wat ze onder de kiezen krijgt. Maar soms verschilt het menu naargelang welke krant men leest... Henriette maakt echter gebruik van een gunst die dateert uit het Ancien Régime. Mits forse betaling en onder strikte voorwaarden kan een gevangene een mildere voorkeursbehandeling krijgen. (De gevangenis Saint-Lazare sluit de deuren in 1927. In 1935 rukken de sloophamers aan.

Het moordverhaal komt prominent op de voorpagina van Le Figaro

Een andere beroemde gevangene was de beruchte Margaretha Zelle, alias Mata Hari, opgesloten in februari 1917 en nadien gefusilleerd.)

‘CALMETTE IS NU GEKALMEERD’

‘s Anderendaags beschrijven de kranten tot in het kleinste detail de gebeurtenissen van de stormachtige dag. Het is uitkijken hoe de politiek reageert. In de plenaire zitting van de Kamer van Volksvertegenwoordigers lijkt er de hele dag geen vuiltje aan de lucht, men werkt de agenda af. Om 18.00 u. start het vuurwerk: een koningsgezind parlementslid vraagt aan de minister voor de Marine Ernest Monis of het al of niet waar is, dat er een brief bestaat waarin aangedrongen werd op uitstel van de zaak Rochette. Monis, eerste minister ten tijde van het uitstel, zegt met tegenzin: *‘Ik ken het document niet, ook niet de inhoud. Ik gaf geen bevel’*. Plots bevestigt Louis Barthou het bestaan, tovert het origineel uit zijn jas en leest het voor. De geest is uit de fles. ‘s Anderendaags neemt Monis ontslag uit de regering.

De commissie-Jaurès komt opnieuw samen en hoort de vroegere getuigen. Joseph Caillaux onthult dat het uitstel nodig was, omdat sommige pleidooien in de rechtszaak Rochette de financiële markt in gevaar hadden kunnen brengen. Het was dus een staatszaak om zijn eerste minister in te lichten. Op 2 april 1914 bekrachtigt de Kamer de besluiten van de commissie. Men betreurt de interventie van de financiële wereld bij de politiek en van de politiek bij Justitie. Een betere scheiding van de machten dringt zich op. Einde zaak-Rochette! Althans voor de politici. Voor Victor Fabre, de opsteller van de brief en nog steeds procureur-generaal, is de toekomst minder rooskleurig: hij mag zijn carrière beëindigen als raadgever bij het Hof van Cassatie in Aix-en-Provence, inclusief een forse salarisvermindering.

Over ‘les verts’, de geheime telegrammen tussen Berlijn en de Duitse ambassade in Parijs, zal (voorlopig) niemand reppen. Calmette had wel degelijk een kopie in handen: die zat in zijn portefeuille die één van Henriettes kogels tegenhield. De Duitse ambassadeur Wilhelm von Schoen is er echter niet gerust in. Premier Doumergue ontkennt hem het bestaan ervan. Als hij naar de vakantieplannen van de ambassadeur vraagt, antwoordt hij *‘zich in Parijs ter beschikking te moeten houden voor het geval die bom ontploft’*.

Op vrijdag 20 maart 1914 vindt in de striemende regen de begrafenis van Georges Calmette plaats. Ongeveer tienduizend rouwenden nemen eraan deel, veel minder dan de rechtse oppositie had gehoopt. Na de bijzetting op de begraafplaats van Batignolles breken er relletjes uit. De politie treedt met harde hand op tegen ultrarechtse betogers.

Jean Jaurès

CAILLAUX KEERT TERUG

In de weken voor de eerste ronde van de parlementsverkiezingen blijft Frankrijk hevig verdeeld tussen voor- en tegenstanders van Joseph Caillaux. Wanneer zijn gezicht verschijnt tijdens de journaals in de bioscopen, gaat men al eens op de vuist. De prefect van Parijs verzoekt de bioscoopuitbaters om geen politici meer te tonen op het witte doek.

Op 4 april 1914 geeft Caillaux toe aan de druk van zijn vrienden en kiezers om zich toch kandidaat te stellen. Hij zal echter geen campagne voeren. Joseph raakt meteen verkozen op 26 april. Tegenover zijn vorige verkiezing in 1910 heeft hij slechts zeshonderd stemmen verloren.

De tweede ronde op 10 mei draait uit op een verrassende nederlaag van het rechtse blok. Grote winnaars zijn de socialisten die hun aantal parlementsleden zien stijgen van 74 naar 102. De Radicale partij van Caillaux houdt goed stand. De vuile perscampagne van Calmette heeft dus niets opgeleverd. Welke regering krijgt Frankrijk? Voor de socialisten en een deel van de radicalen is hét strijdpunt voor de nieuwe regering

De begrafenis van Calmette

een herziening van de wet op de dienstplicht (die duurt drie jaar, vandaar 'la loi de trois ans'). Het conservatieve blok wil er niet van weten: een herziening zou de positie van Frankrijk tegenover Duitsland verzwakken. De inzet voor de nieuwe ploeg ministers is dus: voorbereiding van de oorlog of die vermijden?

In het Duitse parlement ziet het socialistische parlementslid Hermann Wendel (1884-1936) in de uitslag van de Franse verkiezingen de wens van het Franse volk naar vrede en vriendschap met Duitsland. Hij beëindigt zijn redevoering op 14 mei met 'Vive la France!'. Links juicht hem toe. Ook daar bestaat dus nog een kans om het oorlogsroer om te gooien.

Kunnen radicalen en socialisten een regering vormen? Caillaux heeft na de verkiezingen Jaurès zo'n coalitie voorgesteld, waarin de leider van de socialisten de portefeuille van Buitenlandse Zaken zou krijgen. Jaurès is echter gebonden door de Internationale die in 1904 in Amsterdam besloot dat socialisten niet in een regering mogen stappen waar de bourgeoisie deel van uitmaakt. Gedoogsteun zou kunnen, indien de nieuwe regering streeft naar duurzame vrede en 'la loi de trois ans' afschaft.

Op 2 juni 1914 neemt premier Doumergue ontslag, hij is uitgeput. Op 14 juni vormt René Viviani een nieuwe regering. Het is een compromisregering: de regering zal de wet op de dienstplicht herzien als de internationale toestand verbetert. De socialisten stemmen tegen. De radicalen stemmen voor. Ze blijven hopen dat hun voorzitter Caillaux na het proces van Henriette toch nog premier kan zijn. In juli 1914 haalt Caillaux een kleine overwinning: 'zijn' belasting op het inkomen raakt door de Senaat, zij het met wat aanpassingen.

HET PROCES VAN HET JAAR (20 TOT 28 JULI 1914)

Onderzoeksrechter Boucard overhandigt in een recordtijd (drie maanden) zijn dossier aan procureur-generaal Lescouvé. De aanklacht luidt: moord met voorbedachten rade. Hij is wat blij die hete aardappel door te kunnen schuiven: de politiek en de pers kijken op zijn vingers. Het requisitoir van Lescouvé lekt uit in 'Le Figaro'. Het is een vurig anti-Joseph Caillaux pleidooi. De voorstanders van Caillaux putten hoop uit een gelijkaardige zaak die Frankrijk in 1898 beroerde. Een door de krant 'La Lanterne' van overspel beschuldigde echtgenote van een conservatief parlementslid verwondt ernstig de redactiesecretaris met een pistool. De volksjury spreekt haar vrij. Het was tenslotte een vrouwenzaak, een zaak van eer... Op 28 juni 1914 vindt de aanslag in Sarajevo plaats. Frankrijk blijft echter in de ban van het nakende proces voor het hof van

Assisen. Joseph Caillaux brengt zijn geslacht in stelling. Meester Fernand Labori zal Henriette verdedigen. (Hij verdedigde Emile Zola die het met zijn beroemde artikel 'l'accuse' opnam voor kapitein Dreyfus. Labori verdedigde Dreyfus bij zijn laatste proces.) Wat kan hij nog doen om het vel van Henriette (en zichzelf) te redden? De vier belangrijkste partijen aan zijn kant krijgen: de voorzitter, de procureur-generaal, de volksjury en 'het decor' zijnde het publiek!

De voorzitter.

Geen enkele magistraat staat te springen om dit netelige proces te leiden. Of toch: Louis Albanel, vriend aan huis bij Caillaux en zijn zoon is lid van de Radicale Partij.

De hoofdrolspelers. Bovenaan Louis Albanel, voorzitter van het Assisenhof (l) en Jules Herbaux, procureur-generaal (r). Onderaan: Fernand Labori, advocaat van Mw. Caillaux (l) en Charles Chenu, advocaat van de burgerlijke partij (r). Middenin: Mevrouw Caillaux

De procureur-generaal.

Het uitgelekte requisitoir van Lescouvé breekt hem zuur op. Hij moet klacht indienen tegen 'zijn vrienden' van 'Le Figaro'. Het zal Jules Herbaux zijn die een nieuw, voor het koppel-Caillaux gunstiger, pleidooi schrijft. Als dank voor zijn plotse promotie (tot 11 april 1914 was hij raadgever bij het Hof van Cassatie) en een 'klasseverhoging' in het 'Légion d'Honneur' (van officier naar commandeur op 16 mei 1914).

De volksjury.

Joseph Caillaux laat, via de minister van Binnenlandse Zaken, de politie de handel en wandel van de kandidaat-juryleden (allemaal mannen) onderzoeken (nochtans een verboden praktijk). De zegels van de urne met daarin de briefjes waarop de namen van de kandidaat-leden staan, blijken verbroken. De huisbewaarder verklaart dat hij een ongelukkige val maakte op de trap. Resultaat: bijna alle twaalf leden zijn de beklagde 'gunstig gestemd'.

Het publiek.

Een vriend-kamerlid van Joseph ronselt een bende criminelen die hoofdzakelijk uit vurige Corsicanen bestaat. In de zaal zullen ze de vroegere minister toejuichen wanneer nodig, getuigen à charge van Henriette uitjouwen. Tegen betaling. Uiteraard. Caillaux huurt ze in als zijn lijfwacht tijdens het proces.

OVERVERHITTE ZAAL

Op maandag 20 juli 1914 start het proces in een zaal met een capaciteit van vijfhonderd personen, het zullen er tweeduizend zijn onder wie 150 journalisten. Tien elektrische ventilatoren koelen tevergeefs de oververhitte zaal af. Wie er niet bij kan zijn, verslindt de kranten die pagina's vol schrijven. Henriette Caillaux neemt bijna drie uur lang het woord zonder onderbreking door de heel aimabele voorzitter. Getuigen tegen haar krijgen van hem een sneer en een snauw.

De verdediging van de familie van Gaston Calmette (door Meester Chenu) trekt volop de kaart van de politieke moord. Het is Joseph Caillaux die zijn vrouw opdracht gaf de directeur van 'Le Figaro' om te brengen, omdat er beschuldigende documenten zouden vrijkomen. De zaak Rochette en het rapport-Fabre zijn ondertussen echter afgesloten en publiek gemaakt. Veel munitie is er dus niet meer.

Of toch: 'les verts', die geheime telegrammen! Even dreigt er paniek. Caillaux roept dat wat in de portefeuille van Calmette zat valse documenten zijn. De regering zal inderhaast een verklaring opstellen: 'De aan de president Poincaré overhandigde documenten zijn zogezegde kopieën van documenten die niet bestaan en nooit bestaan hebben. Men kan ze dus in geen geval

Spotprent: het antwoord van 'la Dame'

inroepen met het oog de eer en het patriottisme van mijnheer Caillaux aan te tasten'.

Meester Chenu heeft nog één troef: de intieme correspondentie. Als hij kan bewijzen dat er in die brieven niets belangrijks staat, betekent dit dat Henriette moordde om andere motieven dan het mogelijks uitlekken. Berthe Gueydan, de eerste echtgenote van Joseph en 'dievegge' van de brieven, heeft de zaal niet mee. Ze ontkent in alle toonaarden dat ze Calmette brieven toestopte. Na heen en weer getrek en geduw tussen Gueydan, Caillaux en de advocaten, leest Meester Labori enkel twee brieven voor die Caillaux aan Henriette schreef. Er staat niets politieks in. Meester Chenu wrijft al in zijn handen: het is nu duidelijk, dat Henriette moordde voor iets anders. Maar... coup de théâtre: na lectuur van de laatste zinnen 'Je t'adore et je suis à toi. Mille millions de baisers sur ton petit corps adoré' heeft Henriette een bloeddrukval, ze tuimelt uit de beklagdenbank, men draagt haar de zaal uit. Een mooier bewijs in haar voordeel is er niet: precies om de publicatie van dergelijke ontboezemingen te vermijden, besloot ze om Gaston Calmette een lesje te leren. Sappige brieven? Het gulzige publiek is er aan voor de moeite.

TWEE 'EXPLOSIEVE KONIJNEN'

Caillaux tovert twee explosieve konijnen uit zijn hoed: Gaston Calmette, de patriot die niet wou dat Frankrijk vrede zou sluiten met Duitsland, ontving via een tussenpersoon geld van de Hongaarse regering. Dus van een lid van de Triple Alliantie (Duitsland, Oostenrijk-Hongarije en Italië). Als tegenprestatie moest de krant pro-Hongaarse artikels schrijven. Joseph toont het contract aan de jury. Hij heeft nog een ander document in handen: het testament van Calmette waarin hij zijn kinderen dertien miljoen franc achterlaat (vandaag ongeveer een slordige

40 861 520 euro...). De rol van Henriette in deze materie? Nihil. Maar alles is goed om de reputatie van Calmette door het slijk te halen...

De verdediging van Henriette duwt het mes nog wat dieper in de wonde: een expert in vuurwapens zegt dat zij, om haar tegenstander bang te maken, 'vuurde om te verjagen'. Ze mikte dus naar de grond, vandaar dat de eerste twee kogels de onderkant van de bibliotheekkast raakten. De volgende reeks kogels trof Calmette, omdat door de terugslag van het wapen de hand omhoog kwam en hij zich op dat moment bukte. Hij zocht dus zelf de kogels op... Tot overmaat van ramp bekritisieren artsen heftig het treuzelende optreden van hun collega-chirurgen gedurende zes uur na het schietincident.

VRIJSPRAAK

Vanaf de vierde procesdag (donderdag 23 juli) begint de situatie op de Balkan te verslechteren. Oostenrijk-Hongarije stuurt een ultimatum naar Servië. Op de laatste procesdag (dinsdag 28 juli) verklaart de dubbelmonarchie de oorlog aan Servië.

In de rechtszaal sijpelt het nieuws van de internationale toestand door. De advocaten willen het proces zo snel mogelijk beëindigen en sturen aan op eendracht onder de Fransen. Meester Chenu houdt in zijn pleidooi vast aan de piste van 'moord in opdracht'. Hij schildert Henriette af als een koelbloedig monster. Procureur-generaal Herbaux vraagt de jury rekening te houden met de verzachtende omstandigheden: de campagne van 'Le Figaro'. Hij vraagt hen geen rekening te houden met voorbedachtheid.

Het laatste woord is voor Meester Labori. Hij vraagt de vrijspraak, omdat Henriette buiten zichzelf was door de perscampagne. Labori citeert uit het verslag van de gerechtshygiëne: 'een typisch geval van onderbewuste dwang met een volledige splitsing van de persoonlijkheid die optreedt onder de invloed van een emotionele en continue toestand'. Hij beëindigt zijn betoog: 'Bewaren we onze boosheid voor de vijand daarbuiten die ons bedreigt. Laten we eendrachtig zijn tegenover het gemeenschappelijke gevaar! De oorlog staat voor de deur! Spreek mevrouw Caillaux vrij!'

Na 20 u. trekt de jury zich terug. Henriette riskeert minstens vijf jaar dwangarbeid bij verzachtende omstandigheden. Indien de jury de voorbedachtheid weerhoudt, krijgt ze de doodstraf. De spanning stijgt in de rechtszaal. Een uur later valt het verdict: elf van de twaalf juryleden spreken Henriette vrij! De zaal kookt in een bouillon van applaus, geroep en getier. Na de uitspraak van de voorzitter verdwijnt Henriette in een taxi die haar naar huis brengt. Joseph trotseert de menigte aan het Justitiepaleis. Er breken spontane manifestaties uit voor of tegen hem en enkele relletjes met arrestaties. De kranten drukken extra-edities. Lang zal de euforie over de vrijspraak of het verzet ertegen niet duren. Drie dagen later (vrijdag 31 juli) vindt de aanslag op Jean Jaurès plaats. Een dag later geven de socialisten hun verzet tegen de oorlog op, het land mobiliseert op zondag 2 augustus, de derde augustus verklaart Duitsland de oorlog aan Frankrijk. Op dinsdag 4 augustus is de 'Union Sacrée' een feit: links en rechts begraven de interne strijdbijlen om eensgezind de verschrikkelijke wereldbrand in te trekken. De socialisten vervoegen op 26 augustus 1914 de regering.

Vrijspraak' blokletteren de kranten... op de vooravond van WO I

NASLEEP

Henriette Caillaux

Henriette Caillaux raakt op zondag 12 juli 1925 in de buurt van Angers zwaargewond bij een ongeval. Ze verliest de controle over het stuur van haar wagentje (waarmee ze kriskras door Frankrijk raast) en knalt op een boom. De bewusteloze Henriette komt terecht in een ziekenhuis in Angers waar ze een succesvolle operatie ondergaat. Diezelfde dag sturen de kiezers van het departement Sarthe Joseph Caillaux (sinds 17 april 1925 opnieuw minister van Financiën) naar de Senaat. 's Anderendaags is het voorval voorpaginanieuws. Joseph Caillaux drukt de wens uit, dat *'eenmaal hersteld, mijn vrouw voor goed genezen zal zijn van haar passie voor snelheid'*.

In 1930 behaalt ze een diploma kunstgeschiedenis aan de 'Ecole du Louvre'. Wanneer ze in 1934 op het punt staat een conferentie te geven over de gebroeders Van Eyck in het 'Pavillon de Flore' (een onderdeel van het Louvre) schreeuwen enkele toehoorders: *'U zal hier het woord niet nemen, uw plaats is in de Santé [Parijse gevangenis]!'* In 1935 verschijnt van haar hand een boek over de beeldhouwer Aimé-Jules Dalou (1838-1902). Henriette overlijdt op 29 januari 1943 aan de gevolgen van een hersenbloeding. Ze is bijgezet in de grafkapel van de familie Raynouard op de begraafplaats Père-Lachaise in Parijs.

Joseph Caillaux

Bij het begin van de Eerste Wereldoorlog dient hij als officier bij de financiële dienst voor het leger ('Service de la Trésorerie et des Postes aux Armées'). In oktober 1914 spreekt hij zich minachtend uit over de generale staf bij (de tot Fransman genaturaliseerde Belg) journalist-schrijver Clément Vautel: *'Zij begrijpen er niets van, ze weten niet met welke vijand we van doen hebben, ze begrijpen niet dat we ons in een vreselijke oorlog gestort hebben. Hoe zal die eindigen? Ik wou dat allemaal verhinderen'*.

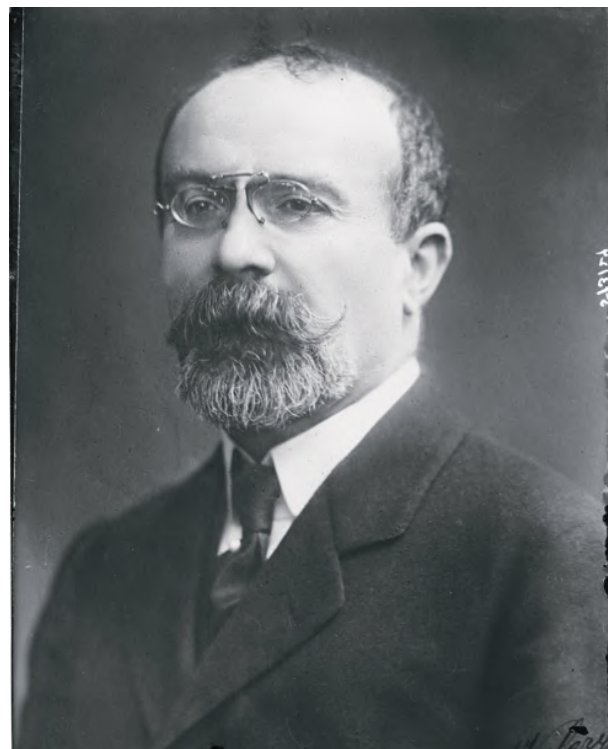
Donkere wolken pakken zich samen boven de hemel van Joseph. Op 16 november 1917 komt de ondertussen 76-jarige Georges Clemenceau aan het hoofd van een regering die de oorlog wil verderzetten. Defaitisten en vredesapostels zoals Caillaux kan hij rauw lusten, president Poincaré had hem nochtans in gedachten als nieuwe Eerste Minister. In december 1917 verliest Joseph zijn parlementaire onschendbaarheid. Op 14 januari 1918 plukken agenten van de Staatsveiligheid hem weg bij zijn Henriette in hun woning te Mamers. Beschuldigd van *'verstandhouding met de vijand in oorlogstijden'* verblijft hij in de Parijse Santé-gevangenis. In de Senaat (zetelend als Hooggerechtshof) start op 23 oktober 1919 zijn proces. Het bijeengescharrelde bewijsmateriaal rammelt echter aan alle kanten. Na 31 zittingen zwakt de beschuldiging af naar *'het onderhouden van briefwisseling met onderdanen van een vijandige*

mogendheid'. Op 23 april 1920 hoort hij zijn veroordeling: drie jaar gevangenisstraf en verlies van zijn politieke rechten. 's Anderendaags komt hij vrij, er is rekening gehouden met het voorarrest.

In 1924 wint het 'Cartel des gauches' (radicalen en socialisten) de parlamentsverkiezingen. De linkse regering (maar zonder socialisten) verleent amnestie aan Joseph Caillaux in januari 1925. In april 1925 (voor een half jaar), in juni 1926 (voor minder dan een maand) en juni 1935 (amper vier dagen!) pakt hij telkens de portefeuille van minister van Financiën beet. Caillaux schuift naar het rechtse kamp op. Nadien zal hij invloed blijven uitoefenen op de (woelige) Franse politiek als voorzitter van de Commissie Financiën in de Senaat tot juni 1940. Zijn laatste politieke daad verricht hij op 10 juli 1940, na de Franse capitulatie en Wapenstilstand: hij stemt in Vichy voor volledige overdracht van de grondwettelijke bevoegdheden aan Eerste Minister (Maarschalk) Philippe Pétain. In Mamers schrijft hij zijn memoires. Joseph Caillaux overlijdt aan de gevolgen van een nierontsteking op 21 november 1944. Hij ligt eveneens begraven in een familiegraf op Père-Lachaise.

Louis Barthou

De avond van de aanslag door Henriette biecht Louis Barthou aan president Poincaré op dat hij Gaston Calmette het

Louis Barthou

rapport-Fabre heeft laten kopiëren. Dit blijkt uit de persoonlijke notities van de president. Op 9 oktober 1934 komt Barthou (als minister van Buitenlandse Zaken) in Marseille om bij een geslaagde aanslag op de Joegoslavische koning Alexander I, uitgevoerd door een Bulgaarse nationalist. De minister zat in dezelfde wagen als de koning. In 1974 krijgt de Belgische historicus Jacques de Launay voor het eerst het ballistisch rapport uit 1935 onder ogen. De kogel die hem zwaar trof in een arm bleek afgevuurd door de politie die tijdens de aanslag volledig panikeerde en meerdere toeschouwers verwondde of doodde. Barthou, de man die - weliswaar onrechtstreeks - Henriette Caillaux aanzette tot moord, zelf slachtoffer van een aanslag...

'LE BRUIT DES BOTTES'

De jonge en ambitieuze maar eezuchtige, impulsieve en opvliegende Joseph Caillaux heeft vroeg op zijn politieke weg vijanden ontmoet. Maar telkens gesteund door zijn trouwe kiezers in het landelijke Sarthe-departement (dat dankzij hun vertegenwoordiger uit de gulle hand van Parijs kon eten) baande hij zich een weg door het mijnenveld. Helaas stak zijn achterdochtige echtgenote Henriette (die een afkeer had van politiek) een ferme stok in de wielen van zijn carrièrewagen met het ombrengen van een door de politiek gegijzelde krantendirecteur.

Had Joseph Caillaux de Eerste Wereldoorlog kunnen vermijden mocht Henriette de trekker niet overgehaald hebben? Een coalitieregering na de verkiezingen in de lente van 1914 tussen zijn partij en de socialisten was heel onzeker gezien de verdeeldheid bij het linkse blok. En de schoten van Gavrilo Princip op 28 juni 1914 waren een onverwachte kieselsteen in de schoen van Caillaux.

De venijnige perscampagne, de aanslag door een overbezorgde en inwendig hypernerveuze bourgeoisie, het in de pers breed uitgesmeerde strafonderzoek en proces (dat meteen de Belle Époque bezegelde), hadden Frankrijk zó in de greep dat 'le bruit des bottes' aan zijn grens bijna in dovemansoren viel.

Patrick Bracke
patrick.bracke@telenet.be

Met dank aan Marc Dejonckheere, Dominiëk Dendooven, Freddy Rottey, Manu Veracx

Verantwoording beeldmateriaal (in volgorde van publicatie)

1. Joseph Caillaux (ca. 1915): Library of Congress, Prints & Photographs Division, LC-B2- 4456-4 [P&P]
2. Henriette Caillaux (ca. 1910): Library of Congress, Prints & Photographs Division, LC-B2- 3045-7 [P&P]
3. Overeenkomst na 2e Agadir-crisis: Le Petit journal supplément illustré. 19 november 1911. Bibliothèque Nationale de France
4. Henri Rochette: The Project Gutenberg eBook, The Caillaux Drama, John Nathan Raphael
5. Victor Fabre: The Project Gutenberg eBook, The Caillaux Drama, John Nathan Raphael
6. Gaston Calmette (ca. 1900): Library of Congress, Prints & Photographs Division, LC-B2- 3435-3 [P&P]
7. Aanslag 16 maart: Le Petit Journal supplément illustré. 29 maart 1914. Bibliothèque Nationale de France
8. Kantoor Gaston Calmette: Le Matin. 17 maart 1914. Bibliothèque Nationale de France
9. Cel nr. 12 Saint-Lazare: The Project Gutenberg eBook, The Caillaux Drama, John Nathan Raphael
10. Le Figaro met rouwrand: Le Figaro. 17 maart 1914. Bibliothèque Nationale de France
11. Begrafenis Calmette: Bibliothèque Nationale de France
12. Jean Jaurès (ca. ?): Library of Congress, Prints & Photographs Division, LC-B2- 1047-12 [P&P]
13. Partijen in het proces: Le Temps. 21 juli 1914. Bibliothèque Nationale de France
14. Spotprent proces: eigen collectie
15. Vrijspraak: Het Morgenblad. 29 juli 1914. Vlaams Instituut voor Archivering VIAA
16. Louis Barthou (ca. ?): Library of Congress, Prints & Photographs Division, LC-B2- 6184-12 [P&P]

Geraadpleegde bronnen

Websites:

Weerinfo: www.meteopassion.com | www.meteo-paris.com
 Franse kranten: online archief Bibliothèque nationale de France [gallica.bnf.fr]
 Belgische kranten: online archief Koninklijke Bibliotheek van België [belgicapress.be] | online archief Vlaams Instituut voor Archivering VIAA [www.hetarchief.be]
 Biografieën van Eugène en Joseph Caillaux: Assemblée nationale [www2.assemblee-nationale.fr] | Centre des archives

économiques et financières [www.economie.gouv.fr/caef]
Biografieën Henriette en Joseph Caillaux: Amis et Passionnés du Père-Lachaise [www.appl-lachaise.net]
Geschiedenis religieuzen in penitentiaire instellingen: Musée d'histoire de la justice, des crimes et des peines [www.criminocorpus.org] | artikel 'L'au revoir des religieuses au palais de justice de Paris' (21 mei 2013) in La Croix [www.lacroix.com]
Database Légion d'honneur ('Léonore'): Archives nationales [www2.culture.gouv.fr/documentation/leonore/recherche.htm]
Artikel 'Henriette Caillaux tira six fois' (26 april 2012) in Valeurs actuelles [www.valeursactuelles.com]
Toespraak Hermann Wendel: Verhandlungen des Deutschen Reichstags [www.reichstagsprotokolle.de]
Omrekening oude Franse franken naar euro: Institut national de la statistique et des études économiques [www.insee.fr]
Franse geschiedenis en politiek: Wikipedia [fr.wikipedia.org]

Boeken

Raphael J.N. (1914) The Caillaux Drama. London, Max Goschen Ltd [eBook The Project Gutenberg]
Vergnet P. (1918) Joseph Caillaux. La renaissance du livre
Caillaux J. (1947) Mes Mémoires III. Clairvoyance et force d'âme dans les épreuves. 1912-1930. Librairie Plon.
Houdyer P. (1977) L'affaire Caillaux... ainsi finit la Belle Epoque. Editions Le Cercle d'or.
Le Naour, J.-Y. (2007) Meurtre au Figaro. L'affaire Caillaux. Larousse
Florentin V. (2014) Le Procès Caillaux. 20 juillet 1914. CreateSpace Independent Publishing Platform

Geluidsmateriaal

Uitzending programma 'Autant en emporte l'histoire', France Inter: 'Madame Caillaux a perdu ses nerfs' (18 maart 2018) [www.franceinter.fr/emissions/autant-en-emporte-l-histoire]

Van Wallegghem onthult

DE 'WETTIGE MAN' VAN MADAME CAILLAUX VERBLEEF IN RENINGELST

Regelmatig wordt voor de 'kleine historie' van een Grooten Oorlog teruggegrepen naar het dagboek van Achiel Van Wallegghem. De pastoor had de gave van de nieuwsgierigheid en de scherpe observatie. Het was hem niet ontgaan dat in 1918 een bijzondere gast te Reningelst aanwezig was. Piet Chielens vertelt.

INTERPRÊTE

In het huis Camerlynck te Reningelst verbleef, als interprête voor het Britse leger, in het begin van 1918 de eerste man van Henriette Caillaux, maîtresse en nadien vrouw van de leider van de radicale partij en voormalig eerste minister van Frankrijk (1911-1912), Joseph Caillaux, die – zoals we hierboven omstandig konden vernemen - omwille van zijn pacifistische politiek tegen Duitsland in de Agadircrisis, de vijand was van rechts populistisch Frankrijk dat uit was op revanche tegen Duitsland. De krant Le Figaro probeerde Caillaux te wippen

Léo Claretie

door de publicatie van compromitterende brieven tussen Henriette en de op dat ogenblik nog gehuwde Caillaux. Henriette doodde daarop Gaston Calmette, de hoofdredacteur van Le Figaro omdat die de reputatie van haar man bezoedeld had. In de affaire werd Caillaux gedwongen af te treden en verloor hij de verkiezingen van mei 1914. Henriette Caillaux werd vrijgesproken op haar proces, omdat ze onder 'een onbedwingbare passionele drang' zou hebben gehandeld.

'WETTIGE MAN'

De informatie over het verblijf van haar eerste man, hebben we via de onnavolgbare Achiel Van Wallegghem die op 17 februari 1918 in zijn dagboek noteerde:

*'Gedurende zes weken heeft bij de juffrouwen Camerlynck de wettige man gelogeerd van Madame Caillaux. Hij leefde zeer afgezonderd en dronk veel. Hij was interprête bij het Engels leger.'*¹

Het gaat om Léo Claretie (1862-1924), literair criticus en reisjournalist. Claretie was geboren op 2 juni 1862 in het Belgische Merbes-le-Château, Henegouwen, tussen Thuin en de Franse grens. Hij bekwam het diploma van Doctor in de Letteren aan de 'Ecole Normale Supérieure' en schreef literaire en journalistieke bijdragen voor 'Le Figaro', 'Le Gaulois', 'Le Journal des débats', het maandblad 'Revue des deux Mondes' en het weekblad 'Revue de Paris'. Hij was de neef van de beroemde schrijver, dramaturg en historicus Jules Claretie (1840 – 1913). Léo Claretie huwde met Henriette Raynouard maar het huwelijk hield niet stand: in 1905 scheidde het koppel. Zes jaar later, in oktober 1911, huwde Henriette voor de tweede maal, ditmaal met de politicus Joseph Caillaux, die dat jaar eerste minister van Frankrijk was geworden. De oorlogsomstandigheden brachten Claretie in de Westhoek als tolk voor het Britse leger. Omdat de katholieke kerk een scheiding voor een burgerlijke rechtbank niet aanvaardt, beschouwde Van Wallegghem Claretie nog altijd als de 'wettige man' van Henriette, ook al was het echtpaar Claretie – Raynouard al vele jaren gescheiden. Op 17 juli 1924 zou hij omkomen bij een reisongeluk in Servon-sur-Vilaine. Hij ligt begraven op het Parijse kerkhof Père Lachaise, waar ook Joseph Caillaux en Henriette hun laatste rustplaats hebben.

Piet Chielens

1. Achiel Van Wallegghem, 'Oorlogsdagboeken 1914-1918', Lannoo en IFFM, 2014 – blz. 538

OORLOG IN DE STILLE ZUIDZEE

VAN RAROTONGA NAAR RAPA NUI - HET PAASEILAND 'YET ANOTHER MEMORIAL OF THE GREAT WAR'

De Remembrance op het New Irish Farm Cemetery voor Kiro Luke Adam, geboren in Rarotonga op de Cook Islands en gesneuveld tussen Spree Farm en Kansas Cross (Sint-Juliaan) op 7 oktober 1917, deed denken aan Britse en Duitse slachtoffers die in dezelfde 'Grooten Oorlog' op en nabij Rapa Nui zijn omgekomen. Rapa Nui (Grote Rots) is de Polynesische naam voor het Paaseiland, gelegen in het Zuidoostelijke deel van de Polynesische driehoek, waarvan ook de Cook Islands deel uitmaken.

Kiro Luke Adam kwam van de andere kant van de wereld om nabij leper te sneuvelen. Op het mysterieuze Paaseiland vielen slachtoffers, afkomstig uit Europa maar ook binnen de lokale gemeenschap, door omstandigheden teweeggebracht door diezelfde Grote Oorlog. Het Paaseiland ligt voor ons eveneens aan de andere kant van de wereld. Pitcairn (vooral bekend van 'Mutiny on the Bounty') is

het dichtstbijzijnde bewoonde eiland en ligt op 2075 km van het Paaseiland. De dichtstbijzijnde plaats op het Chileense vasteland ligt op 3512 km. Het Paaseiland is met 163,6 km² ongeveer even groot als het Nederlandse Waddeneiland Texel (170 km²). Nochtans kreeg het Paaseiland meermaals Duits bezoek tijdens de Eerste Wereldoorlog (WO I), niettegenstaande de geïsoleerde ligging en de kleine oppervlakte.

RONGORONGO EN DE BRAND VAN LEUVEN

Het Paaseiland heeft geen natuurlijke bodem- of andere rijkdommen maar draagt wel een mysterieuze geschiedenis in zich. Het is niet de bedoeling in dit artikel in te gaan op de mythologie, de oude geschiedenis, de cultuur en leefgewoonten

De moais, wereldberoemde beelden uit vulkanische tufsteen

van deze eilandbewoners, noch op de mysteries rond de moais (de wereldberoemde stenen beelden) of de vele internationale en ook Belgische expedities die nog steeds plaatsvinden op het Paaseiland. Wel komt een Britse expeditie aan bod, die plaatsvond in 1914-1915 en geconfronteerd werd met 'Duits bezoek' aan het Paaseiland.

Net zoals op vele andere plaatsen in de wereld, zijn lokale archeologische en andere kunstvoorwerpen verdwenen naar Europese en Amerikaanse musea en privécollecties. 11 moais zijn verwijderd van het Paaseiland en ondergebracht in musea, waarvan één met behulp van de Belgische Mercator in het Brusselse Jubelpark (Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis) is terechtgekomen.

Op het Paaseiland kwam een soort hiërogliefenschrift tot ontwikkeling, Rongorongo genaamd. De tekens werden ingekerfd op houten plankjes en tabletten. Over dit schrift

Een moai ten tijde van de Routledge expeditie

en deze tabletten werd voor het eerst gerapporteerd door de Franse missionaris Eugène Eyraud in 1864. Het Rongorongschrift is nooit kunnen ontcijferd worden, deels doordat er slechts 24 tabletten bewaard zijn, waarvan geen enkele op het Paaseiland zelf. Daar zijn er wel nog gelijkaardige petrogliefen terug te vinden die ingekerfd werden op rotsen en op de rugzijde van sommige moais.

Eén dergelijk Rongorongo tablet van 39 op 13 cm met 822 tekens en 17 lijnen, werd bewaard in de Leuvense universiteitsbibliotheek maar werd tijdens de brand van Leuven op 25 en 26 augustus 1914 vernietigd. Dit tablet, als E-Keiti gecatalogeerd, werd verkregen via de missionarissen Hippolyte Roussel en Gaspard Zumbohm die het in 1870 naar hun bisschop Jaussen op Tahiti stuurden. De bisschop zond het door naar de hoofdzetel van de *Congrégation des Sacrés-Coeurs et de L'Association* in Parijs. Uiteindelijk werd het tablet in 1894, op vraag van bisschop Jaussen, overgemaakt aan Charles-Joseph de Harlez de Deulin, oriëntalist aan de Universiteit van Leuven, kanunnik van de kathedraal van Luik en lid van de Belgische Academie Royale. Hij gaf het tablet in bewaring bij de universiteitsbibliotheek van Leuven. Bischof Jaussen had het tablet wel gefotografeerd en de foto's worden nog steeds bewaard in de archieven van de *Congrégation des Sacrés-Coeurs et de L'Association*.

KATHERINE ROUTLEDGE

De studie van de teksten op deze Rongorongo tabletten was ook onderdeel van de activiteiten van een Britse expeditie, geleid door Katherine Routledge. De expeditie verbleef van 29 maart 1914 tot 18 augustus 1915 op het Paaseiland. Een gedetailleerd verslag over deze expeditie werd in 1919 door Katherine Routledge gepubliceerd in 'The Mystery of Easter Island: The Story of an Expedition' (<https://digital.library.upenn.edu/women/routledge/easter/easter.html>) en vormt de belangrijkste informatiebron over wat zich in de eerste jaren van WO1 op het Paaseiland heeft voorgedaan.

Katherine Routledge, geboren Pease (1866-1935), was een Engelse archeologe en antropologe. In 1906 trouwde zij met William Scoresby Routledge. In 1910 besloten de Routledges hun eigen expeditie naar het Paaseiland te organiseren. Hiervoor werd de Mana, een 29 m lang zeilschip, gebouwd. De Routledges gingen voor de expeditie een samenwerkingsverband aan met de *British Association for the Advancement of Science*, het *British Museum* en de *Royal Geographical Society*. De Mana vertrok uit Southampton op 28 februari 1913 en kwam pas meer dan een jaar later en na 147 dagen op zee, op de mistige zondagmorgen van 29 maart 1914 aan op het Paaseiland. Op dat ogenblik werd het

Katherine Maria Routledge (1919)

grootste deel van eiland gehuurd door de Chileense 'Easter Island Trading Company' en gebruikt voor de veefokkerij. De kudde, toebehorend aan de Company, telde 12000 schapen en 2000 koeien. De Engelse manager van de Company, Edmunds, verwelkomde de expeditieleden hartelijk. Naast een Franse schrijnwerker, samenlevend met een Polynesische vrouw, was Edmunds de enige blanke op het eiland.

De Mana zorgde ten behoeve van de expeditie voor de verbinding met het Chileense vasteland. Op 23 augustus 1914 kwam de Mana terug aan op het Paaseiland na een 59 daagse tocht heen- en terug naar het Chileense Valparaiso. In de meegebrachte kranten werd bericht over de dubbelmoord op de Oostenrijkse aartshertog Franz Ferdinand en gravin Sophie Chotek maar de Home Rule discussie in Ierland en de aanpak van de sociale strubbelingen in England kregen veel meer aandacht. Van een oorlog in Europa was in de kranten nog geen sprake. Ondertussen werden de archeologische werkzaamheden door de expeditieleden verdergezet en werden onder meer enkele moais opgegraven uit de steengroeve op de flanken van de Rano Raraku vulkaan.

HET PAASEILAND : 'A GERMAN BASE' VOLGENS KATHERINE ROUTLEDGE

Op maandag 12 oktober 1914 verschenen aan de horizon voor het Paaseiland verschillende oorlogsschepen. Het bleek het Duitse Oost-Aziatische eskader van vice-admiraal Maximilian Graf von Spee te zijn, op weg van hun basis in Tsingtao (China), via de Stille Oceaan naar de Atlantische Oceaan en uiteindelijk naar Duitsland, waar ze echter nooit zouden aankomen. Bij het uitbreken van WO1 beschouwde vice-admiraal von Spee zijn eskader sterk in de minderheid en onderbewapend ten opzichte van de geallieerde strijdmacht en in het bijzonder tegenover de Japanse en de Australische marine. De kortste weg naar Duitsland was afgesloten zodat enkel een lange tocht via de oostelijke Stille Oceaan en de kusten van Zuid-Amerika richting Atlantische Oceaan overbleef.

Begin augustus 1914, waren bijna alle schepen van het Duitse Oost-Aziatische eskader verspreid over de Duitse kolonies en eilanden in dat gebied. Uiteindelijk kon het eskader, bestaande uit 12 schepen met inbegrip van de pantserkruisers SMS Scharnhorst en SMS Gneisenau en drie lichte kruisers, de SMS Dresden, de SMS Nürnberg en de SMS Leipzig, samengebracht worden in de nabijheid van het Paaseiland. Daar konden de

De Mana, het zeilschip waarmee de Routledges de overtocht maakte

kruisers enerzijds opnieuw steenkool inslaan, aangevoerd door specifieke transportschepen, en anderzijds de voorraad vlees en drinkwater weer op peil brengen door leveringen vanop het Paaseiland. De *Easter Island Trading Company* leverde vlees aan de Duitsers voor een tegenwaarde van bijna £ 1,000.

De Duitsers stelden voor dit bedrag in goud uit te betalen maar Edmunds, manager van de *Easter Island Trading Company*, verkoos een wisselbrief omdat hij vreesde, met de opgedane

ervaringen bij een recente opstand van de Paaseilanders, dat de lokale bevolking het goud zou stelen. Achteraf bleek dit geen goede beslissing te zijn, gezien de algemene ontwaarding van papiergeld tijdens WO1.

COOK'S BAY

De expeditieleden hadden nog altijd geen weet van de aan gang zijnde oorlog, noch van het feit dat het Paaseiland de verzamelplaats was voor het von Spee eskader. De lokale werklieden van de expeditie waren meteen vertrokken naar Cook's Bay om te zien wat er bij de Duitse schepen kon afgetroddeld worden. Katherine Routledge, in tegenstelling tot haar echtgenoot Scoresby, ging niet naar Cook's Bay om het Duitse eskader van naderbij te bekijken. In de eerste plaats was zij bezorgd dat de Duitsers naar Rano Raraku, de steengroeve van de moais, zouden komen en '*being intelligent Germans*' de opgravingen zouden fotograferen en vervolgens vervroegd aan de rest van de wereld bekendmaken. Om dit te vermijden, verborgen de expeditieleden hun beste stukken en dekten de opgravingen voorlopig terug toe.

Door de Duitsers werd niets gemeld over de situatie in Europa maar de expeditieleden mochten wel brieven meegeven en '*to the credit of the enemy*' zijn volgens Routledge bijna alle brieven in Engeland angekommen. De Duitsers waren niet populair bij de plaatselijke bevolking omdat ze bijna niet aan land kwamen en ook geen voeding, kledij of soep uitdeelden. Katherine Routledge merkt in haar reisverslag op, weliswaar gedateerd van na de oorlog, dat het sentiment van de Kanaken duidelijk '*pro-Ally*' was. Op zondag 18 oktober 1914 was een Duitse tabaksplanter aan boord geweest van één van de Duitse schepen. Hij was recentelijk met de Baquedano, het trainingsschip van de Chileense marine, op het Paaseiland angekommen. Tegen de gegeven orders in, werd hem verteld over de aan gang zijnde Europese oorlog waarin de Duitsers grote successen behaalden. Het nieuws over de Grote Oorlog verspreidde zich snel over het Paaseiland, te meer daar de Duitsers ook 2 Duitse dagbladen, gedrukt in Valparaiso op 15 en 16 september 1914, op het Paaseiland achterlieten. Op zondagavond bij zonsondergang vertrok het von Spee eskader op weg naar een grote overwinning tegen de Britten bij Coronel (1 november 1914) en een voor de Duitsers rampzalige nederlaag bij de Falkland eilanden (8 december 1914).

HET PAASEILAND : 'BEI WEITEM DIE UNANGENEHMSTE RUHEPAUSE' VOLGENS HANS POCHHAMMER

Door de nederlaag bij de Falkland eilanden en de vrijwel

volledige vernietiging van het von Spee eskader verdwenen ook bijna alle verslagen van Duitse ooggetuigen over hun passage langs het Paaseiland. Een uitzondering hierop vormt het boek *'Graf Spee's letzte Fahrt : Erinnerungen an das Kreuzergeschwader'* van Hans Pochhammer en gepubliceerd in Berlijn 1918. Pochhammer was Eerste Officier op de SMS Gneissenu en overleefde de Slag bij de Falklands.

Uit het verslag van Hans Pochhammer, blijkt dat de Duitsers, in tegenstelling tot wat Routledge vreesde, geen interesse hadden voor de archeologische bezienswaardigheden op het Paaseiland. Hun aandacht was gefocust op de militaire aspecten en de daarmee samenhangende consumptiebehoeften.

Pochhammer omschreef het oponthoud bij het Paaseiland van 12 tot 19 oktober 1914, van alle zogenaamde rustpauzes, als veruit het meest onaangename. Hierbij verwees hij vooral naar de voortdurende oceaandeining die dag en nacht uit het Zuidwesten kwam aanrollen. De golven wierpen de schepen tegen elkaar, bemoeilijkten sterk de bevoorrading met

steenkool, het uitzetten en ophalen van sloepen en het verkeer naar en van het land. Pochhammer beschreef het Paaseiland, Osterinsel, als een eenzaam, vulkanisch, vlak land, waarover in de boeken allerlei wetenswaardigheden te lezen vallen.

Volgens Pochhammer was het Paaseiland niet enkel bekend voor zijn talrijke oude steenfiguren, waarnaar ter plaatse wetenschappelijk onderzoek bezig bleek te zijn door een Engelse expeditie, maar vooral - en dat was wat de Duitsers in de eerste plaats interesseerde - ook bekend voor zijn rijkdom aan vee. De slachters van alle schepen gingen 's morgens door de branding aan land en rundsbouten en schapenruggen werden aan boord gebracht. Ook levend vee werd aan boord gehesen dat dan pas juist voor het vertrek werd geslacht. Pochhammer beschreef ook de anekdote rond de betaling van de *'Herr Engländer'* voor het geleverde vee, waarbij deze laatste (Edmunds) vooreerst niet kon kiezen tussen het goud en de wisselbrief. Volgens Pochhammer koos Edmunds tenslotte voor zijn eigen veiligheid door de wisselbrief te aanvaarden

De Baquedano, schoolschip van de Chileense marine

en niet het goud (dat achteraf veel meer waard bleek te zijn). Uiteindelijk was het toch maar de *Easter Island Trading Company* en niet Edmunds die voor het verlies zou moeten opdraaien. Pochhammer maakte ook melding van een dysenterie-epidemie die bij de overtocht over de Stille Oceaan aan boord van de Duitse oorlogsschepen was uitgebroken. Een groot aantal zieken moest naar het scheepslazaret en dat niettegenstaande de uitgevaardigde voorzorgsmaatregelen onder meer omtrent het drinken van water. Op 15 oktober 1914 overleed *Oberstückmeistersmaat* (onderofficier) Kraft aan de gevolgen van dysenterie. Hij werd met militaire eer op zee begraven waarbij er wel voor gezorgd werd dat de andere dysenteriepatiënten niet op de hoogte waren van dit overlijden, teneinde hun eveneens ernstige toestand niet nog meer te bezwaren. De volgende dag overleed echter nog een matroos maar Pochhammer kon hierover niet veel melden omdat hij toen dienst had op een ander schip. Blijkbaar kende hij zelfs de naam van de matroos niet.

Na het vertrek van het von Spee eskader verliep het leven op het Paaseiland rustig, behalve dat het dorp eveneens getroffen werd door een aanval van dysenterie. Deze was hetzij het gevolg van contact met besmette Duitsers van het von Spee eskader, hetzij alsnog een gevolg van een vorig bezoek van de Chileense Baquedano. Op korte termijn vielen hierdoor 8 doden onder de lokale bevolking. Deze 'burgerslachtoffers' op een verafgelegen eiland en de 2 overleden Duitse matrozen zijn in de geest van de Namenlijst wellicht ook te beschouwen als slachtoffers van de Grote Oorlog, omgekomen door omstandigheden teweegebracht door een verre oorlog ontstaan in Europa.

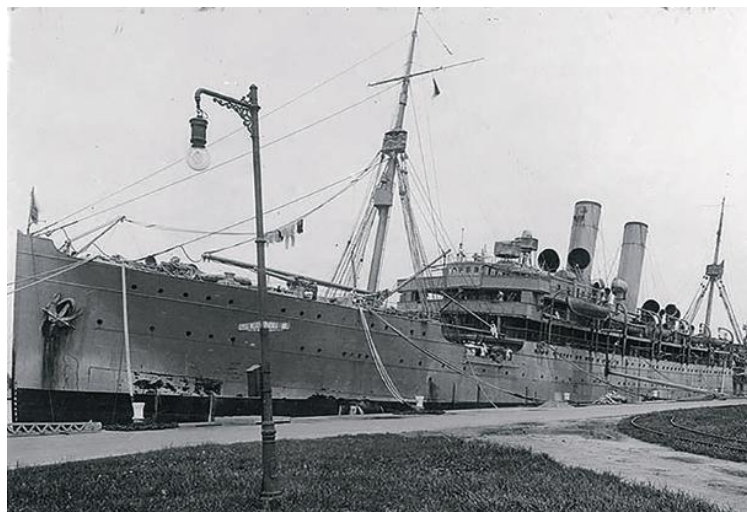
DE SS PRINZ EITEL FRIEDRICH EN DE KILDALTON

Op woensdagmorgen 23 december 1914 legde een andere Duitse kruiser, de Prinz Eitel Friedrich, aan in Cook's Bay. Ook deze Duitsers verzochten de manager van de *Easter Island Trading Company* om 30 tot 40 schapen en koeien. Verder verstrekten ze geen nieuws over hun missie noch over het verloop van de oorlog.

Op 24 december 1914 voer de Prinz Eitel Friedrich uit en kwam terug in Cook's Bay met een buitgemaakt Frans schip, de Jean. De cargo van de Jean die vooral bestond uit een lading steenkool, werd overgeladen op de Prinz Eitel en vervolgens werd het Franse schip in de nabijheid van het Paaseiland tot zinken gebracht op 31 december 1914. De Prinz Eitel Friedrich had daarvoor reeds het Engelse zeilschip de Kildalton gekelderd in de nabijheid van Kaap Hoorn. Na het verblijf bij het Paaseiland zou de Prinz Eitel Friedrich nog 8 geallieerde

schepen tot zinken brengen, vooraleer aan de ketting te worden gelegd in de Verenigde Staten.

Volgens Katherine Routledge kwamen de officieren en de matrozen van de Prinz Eitel Friedrich dagelijks aan land, reden over het ganse eiland en deden of de hele plek van hen was. Ze vond de officieren wel hoffelijk omdat deze de expeditieleden steeds begroetten. De expeditieleden hadden dan ook volgens Routledge geen enkele reden om te veronderstellen dat de aan gang zijnde oorlog geen beschaafde oorlog zou zijn. In dit kader was het voor Routledge totaal uitgesloten dat een oorlogvoerende partij burgers op neutraal grondgebied zou verwonden of zelfs doden: 'the Story of Belgium was unknown' op het Paaseiland. Routledge was wel verontwaardigd omdat de Duitsers veel langer op het eiland verbleven dan de 24 uur waar ze recht op hadden in een haven van een neutraal land. Deze Duitsers beschouwden, net zoals het von Spee eskader, het Paaseiland als 'a German Base'. Ondertussen verbleven de bemanningen van de gekelderde Jean en Kildalton aan boord van de Prinz Eitel Friedrich. Nadat de 48 gevangen gehouden

De Kildalton — De Prinz Eitel Friederich

bemanningsleden aan land waren gezet, vertrok de Prinz Eitel Friedrich op 1 januari 1915. De bemanningen van de Jean en de Kildalton waren op de Prinz Eitel Friedrich correct behandeld. Jammer genoeg was de dysenterie-epidemie, op het Paaseiland uitgebroken in oktober 1914, nog steeds actief. Enkele bemanningsleden van de Jean en de Kildalton werden hierdoor eveneens getroffen. Op het eiland waren geen medische voorzieningen aanwezig en de jonge Campbell bezweek begin 1915 aan de ziekte. Routledge schreef hierover in 1919: *'he was the only son of his mother, and she was a widow; a little white cross in the Easter Island burial-ground makes yet another Memorial of the Great War'*. Na een verblijf van 2 maanden werden de achtergelaten bemanningen van de Kildalton en de Jean opgepikt door het Zweedse stoomschip de Nordic. Dit schip had een omweg gemaakt langs het Paaseiland omwille van de faam van de oudheidkundige overblijfselen en Routledge vond het 'a pleasure' om een rondleiding te geven aan enkele officieren van de Nordic.

EPILOOG

De Nordic bracht de bemanning van de Kildalton en de Jean naar Panama. Hierover en over hun wedervaren op de Prinz Eitel Friedrich verscheen in de *New York Times* van 13 maart 1915 het volgende artikel: *'Marooned by Eitel: Safe. Crews of the Jean and the Kildalton reach Panama from Easter Island'*. In dit artikel vermeldde de geïnterviewde kapitein van de Kildalton, William Sharp, ook het overlijden van David Campbell

uit Glasgow, gestorven op het Paaseiland ten gevolge van buikproblemen. De beschrijving van Katherine Routledge indachtig (*a little white cross in the Easter Island burial ground makes yet another Memorial of the Great War*) ben ik tijdens een bezoek aan het Paaseiland einde 2017 op zoek gegaan naar het graf van David Campbell. Behalve vervallen kleine witte kruisjes, heb ik van Campbell niets kunnen terugvinden op de begraafplaats van Hanga Roa. Niettemin blijft de herinnering aan Campbell en Kraft en aan allen die met hen de geschiedenis zijn ingegaan, voortleven door het 'noemen van namen'.

Indien een virtuele Chileense Namenlijst zou samengesteld worden in dezelfde optiek als deze van het IFFM, dan zouden Campbell en Kraft daarin hun plaats hebben net zoals de vele andere slachtoffers, hoofdzakelijk Britse en Duitse, die op zee in de Chileense wateren zijn omgekomen. Daarnaast zijn er ook slachtoffers, geboren in Chili en van daar vertrokken om in België of elders op de wereld, te sterven als Britse, Duitse, Franse, Belgische, ... soldaat en achteraf al dan niet herbegraven te worden op Chileens grondgebied. Deze slachtoffers worden eveneens herdacht in het kader van het *Assembly Memorial Chairs* project, waarin ook een stoel uit Chili is opgenomen, toegestuurd door het lyceum Gregorio Cordovez uit la Serena. Tot slot, er worden momenteel 24 slachtoffers geboren in Chili en gedurende WOI omgekomen in België, herdacht in de IFFM Namenlijst.

Patrick Rapoye

De begraafplaats van Hanga Roa met moais

KIRO LUKE ADAM ENIGE 'COOK ISLANDER' IN VLAAMSE GROND

Op 5 februari werd op het New Irish Farm Cemetery een herdenking voor Kiro Luke Adam van de Cookeilanden georganiseerd. Die soldaat is de enige Cookeilandse die in ons land begraven ligt.

Het In Flanders Fields Museum lanceerde in de loop van 2018 het grote wereldwijde Memorial Chairs project om het einde van de Eerste Wereldoorlog op een ingetogen manier te herdenken. In de Namenlijst vinden we geboorteplaatsen van meer dan 120 landen en gebieden. In elk land van die landen bleven aan het einde van de oorlog in talloze huizen lege stoelen achter van familieleden die nooit meer terugkeerden. Elk van die landen werd uitgenodigd een stoel als symbool van het verlies naar Ieper te sturen. Een groepje enthousiastelingen aan de andere kant van de wereld sloegen de handen in elkaar om een unieke stoel uit de Cookeilanden, een No'oanga, te sturen. Deze No'oanga heeft een sterke symbolische betekenis, net als de typische bloemenkrans die werd meegestuurd. De VIFF organiseerde in dat kader een herdenkingsplechtigheid. In WO1 vochten soldaten uit de Cookeilanden, die bij Nieuw-Zeeland behoren, in het Maori Pioneer Battalion in de Nieuw-Zeelandse Divisie. Eén van hen was Kiro Luke Adam uit Rarotonga. Freddy Declerck, onder meer oprichter van het 'New Zealand Pilgrimage Trust', ging op zoek naar de oorlogservaringen van de militair. De man sneuvelde op 7 oktober 1917 bij 's Graventafel. Het is de enige Cook Islander die begraven ligt in België.

TUINMAN

In de vroege jaren 1900 vertrok Kiro Luke Adam van Rarotonga, Cookeilanden, om in Parnell, Auckland als tuinman te gaan werken. Hij was de jongste van twee broers en twee zussen.

Op 1 juli 1915 nam hij dienst bij het leger in Takapuna. Als leeftijd gaf hij 21 jaar op. Hij kwam bij het 2^e Maori Contingent. Ze vertrokken uit Nieuw-Zeeland naar Suez op 19 september 1915 aan boord van de Waitemata. Uit zijn militair rapport blijkt dat Kiro bij het 2^e Auckland Infanterie bataljon werd ingelijfd op 19 januari 1916 in Moascar, Ismailia. Op 20 februari, toen het NZ Pionier bataljon werd gevormd, werd hij een NZ Pionier.

Op 9 april reisde hij van Port Said naar Frankrijk aan boord van de Canada, alles samen 28 officieren en 948 manschappen. Ze kwamen in Marseille aan op 14 april 1916. Op de 15^e en de 16^e werden ze per trein naar Noord-Frankrijk gebracht waar ze naar het dorp Morbecque marcheerden.

Op de 17e verhuisden ze weer en later in die maand werden de NZ Pioniers opgesplitst en naar verschillende locaties gestuurd voor verschillende opdrachten. Op 15 mei 1916 begaf het bataljon zich naar Armentières (Noord-Frankrijk).

D-compagnie van het NZ Pionier bataljon die uitsluitend uit Cook Islanders bestond, werd de volgende twee, drie maanden ingezet bij de houtzagerij, de betonfabriek en opslagplaatsen van de Royal Engineers.

GRENADIER

Op 8 augustus 1916 werd soldaat Kiro Luke Adam tot 'grenadier' aangesteld, een specialist in het gooien van handgranaten. Half augustus vertrokken de Pioniers van de loopgraven van Armentières naar de Somme, in de buurt van Longueval. Midden oktober keerden ze terug naar de sector Armentières.

Begin 1917 vond er een reorganisatie plaats en Kiro maakte waarschijnlijk niet langer deel uit van de D-compagnie. Vanaf 15 februari waren er Maori Pioniers in België. Tot de zomer vertoefden ze meestal in de buurt van Mesen ter voorbereiding van de grote aanval van 7 juni, bekend als de Mijnenlag. Eind juni trokken ze naar Vieux Berquin, net over de Franse grens, voor een rustperiode. Vanaf 3 juli kwamen ze voor de volgende twee maanden terug naar Vlaanderen.

Eind september kwam het Maori Pionier bataljon naar Ieper en de Sint-Juliaan/Passendale sector om de voorbereidingen te treffen voor de Slag bij Passendale.

De Slag bij Broodseinde was een deel van de Derde Slag bij Ieper en de Nieuw-Zeelanders namen daarbij 's Graventafel in en openden de weg naar Passendale. Op 4 oktober waren de Duitse bombardementen ten westen van Kansas Cross niet erg intens en om 11 uur in de voormiddag begon de B- en later ook de C-compagnie Pioniers aan het herstellen van de weg naar Kansas Cross. De Pioniers leverden uitstekend werk maar het regenweer in die periode en de passage van pakezels langs de nieuw aangelegde aardeweg, herschiepen die in een moeras. Dagenlang was het een constant vechten tegen de modder.

Overal zaten artilleriegeschut en paarden vast. De Maori Pioniers trokken heel wat kanonnen los en brachten ze in de correcte positie, maar de weg bleef verschrikkelijk slecht. Na de Slag bij Broodseinde nam het Maori Pionier bataljon de weg tot aan Spree Farm over en met zo goed als geen materiaal moesten ze ervoor zorgen dat daar kanonnen voorbij konden komen. Bij gebrek aan materiaal was er geen mogelijkheid meer om de tramsporen verder door te trekken.

De Pioniers deden al het mogelijke: knuppelwegen, loopplanken... in de richting van Passendale omdat er op 9 oktober een aanval door de Britse 49^e divisie gepland was

68/40

en op 12 oktober moest de New Zealand-divisie er opnieuw aanvallen. Er moesten kanonnen aangevoerd worden, voorraden, munitie en manschappen. Ze waren dag en nacht in de weer van Spree Farm tot Kansas Cross en 's Graventafel. De frontlinie lag ongeveer 400 meter voorbij 's Graventafel in de richting van Passendale tussen Waterloo Farm en Fleet Cott.

GESNEUVELD BIJ SPREE FARM

Kiro Luke Adam sneuvelde op zondag 7 oktober 1917 tussen Spree Farm en Kansas Cross. Zijn lichaam werd in een veldgraf begraven. Dit betekent dat hij op slag gedood werd. Anders had men hem naar de hulppost van Schuler Galleries bij Schuler Farm (200 meter slechts) of naar de vooruitgeschoven verbandpost bij Wieltje (3 km) gebracht. Diezelfde dag raakte een Fiji eilandbewoner, Joseph Curtis, gewond en werd naar het Canadese veldhospitaal in Poperinge gebracht, maar hij stierf op de 8^e en is daar begraven. Tussen de veldslagen door werd er altijd geschoten en gebombardeerd. De frontlinie lag 1200 tot 1500 meter ten noordoosten van de plaats waar Kiro Adam begraven lag. Waarschijnlijk was hij begraven waar hij was gesneuveld. Aan de rechterkant van de weg, ten zuiden van Pond Farm. Na de oorlog, in 1920, werden zijn stoffelijke resten opgegraven en overgebracht naar New Irish Farm Cemetery in Sint-Jan (nu een deel van Ieper). 18 soldaten uit de New Zealand-divisie zijn hier begraven of herdacht. 17 van hen stierven in oktober 1917. Tegen het einde van de oorlog hadden bijna 2500 Maori en ongeveer 500 bewoners van de Pacific Islands gediend in het Maori (Pionier) bataljon. Van hen zijn er ongeveer 350 gesneuveld en 750 raakten gewond. 79 manschappen uit het Maori Pionier bataljon zijn in België begraven. Maori maakten ook deel uit (en stierven) in andere eenheden van de New Zealand Expeditionary Force maar ook in andere eenheden van het Gemenebestleger.

Freddy Declerck

Nieuw-Zeelandse Pioniers in Armentières – 1916 / Annick Vandenbilcke, initiatiefneemster stoelenproject, Gilbert Ossieur, voorzitter IFFM, Marijke Vandevyvere, schepen Soenen, voorzitter IFFM. / Maori's aan het front

Op de plechtigheid las Marijke Vandevyvere, leerkracht in het Instituut Immaculata, een brief voor. Het legde de betekenis uit van de No'oanga.

Dag Kiro,

Laat me jou een verhaal vertellen over een stoel. Niet zomaar een stoel. Een bijzondere stoel die bijna dezelfde reis naar het westfront maakte, net als jij. Herinner jij je nog de naam van dit unieke meubel, gesneden uit één stuk hout? Het heet een No'oanga. Het klinkt misschien vreemd om opnieuw een woord in jouw taal te horen, uitgesproken door een inwoner van het land dat jouw offer nooit zal vergeten.

Toen de grote oorlog uitbrak begon jouw volk het westerse leven aan te nemen. In 1901 werd je geannexeerd aan de Britse kolonie Nieuw-Zeeland. Een stoel, zoals de Europeanen het beschouwen, was nog nieuw voor jouw voorouders. Het gebruikelijke zitmeubel voor de eilandbewoners was een steen of een stuk hout. De No'oanga is eigenlijk een stoel gereserveerd voor leiders, mannen met status. Maar vandaag vertegenwoordigt deze lege stoel jou, want jij bent de enige Cook Islander die rust in Vlaamse bodem.

Mensen zullen je land beter leren kennen, Kiro, want deze stoel zal deel uitmaken van een verbazingwekkend museumproject hier in Ieper, een project dat soldaten herdenkt die niet zijn teruggekeerd uit de Eerste Wereldoorlog en thuis een lege plek achterlieten. Letterlijk en figuurlijk. Meer dan 100 stoelen maakten al de reis naar Ieper en deze stoel nu ook. En ja, ik kan niet wachten om je te vertellen hoe dit allemaal kon gebeuren.

In december vorig jaar deed het In Flanders Fields Museum een laatste oproep om de ontbrekende stoelen te verzamelen. Ik deelde deze oproep met een paar mensen uit je verre paradijselijke eiland en ik kan de impact van mijn boodschap nog steeds niet vatten. Mag ik jou voorstellen aan mevrouw Moe Hobbs, mevrouw Cate Walker en de heer Isaac Solomona? Ze reageerden op een manier die nog steeds mijn hart verwarmt en ze hebben woorden omgezet in daden.

Gaat er een belletje rinkelen bij de naam 'Solomona'? De grootvader van meneer Solomona vocht namelijk ook in deze vreselijke oorlog. Misschien hebben jullie elkaar wel ontmoet? Zijn kleinzoon merkte deze No'oanga op in het parlement. De griffie van het parlement en het personeel hebben niet lang getwijfeld en schonken deze stoel toen ze over het project van de lege stoelen hoorden. De vertegenwoordiger van de koningin, Sir Tom Marsters (die in april 2017 samen met zijn vrouw Lady Tuaine jou een bezoekje bracht) en zijn officiële secretaris, de heer Anthony Brown, droegen ook hun steentje bij, want zij financierden de gravure op het meubel.

Kiro, vooraleer ik deze brief afsluit, moet ik je echt nog vertellen over dat andere voorwerp dat de stoel vergezelde tijdens de lange reis naar het koude Vlaanderen, een mooie en opvallende bloemenslinger die je absoluut aan thuis moet herinneren: een 'ei'. Sinds de oudheid werden deze kransen gebruikt bij speciale gebeurtenissen. Ze zijn gemaakt van (inheemse) bloemen. De naam komt van het originele Polynesische woord sei - dat ei of rei werd in de Maori-taal van de Cook Islands. Zoals je je herinnert was er een gebruik de mannen een dergelijke krans te geven toen ze het land verlieten om ten strijde te trekken. Eens het schip wegvoer, lieten de mannen de fleurige kransen in het oceaanwater vallen. Als de krans opnieuw naar de kust dreef, betekende dat dat je naar huis zou komen. Als die door de stroom wegdreef naar een andere plaats kwam je niet terug.

Deze kleurrijke krans vult de lege stoel symbolisch perfect aan. Sommige mannen kwamen inderdaad niet meer terug. Deze mannen zoals jij, Kiro, zullen altijd herinnerd worden. Hun kransen zullen eeuwig in het water zweven.

Lieve groet,
Marijke

W I J G E D E N K E N

DE DODEN VAN 6 MAART

Soldat 2e Classe Louis Hébrard , 153e Régiment d'Infanterie

In het kader van het Europese project MEMORY (Make European Memory Our Responsibility towards Youth) bezocht een delegatie vanuit Duinkerke (CEFIR, Maison de l'Europe en de Communauté Urbaine de Dunkerque) en de steden Rostock en Gdansk, op 6 maart 2019 de Vredesstad Ieper. Hen laten kennismaken met de unieke herdenkingspraktijk die de VIFF-remembrance over vele jaren is geworden, leek hen en ons zinvol. Ondanks het kwakkelende weertje was er een ruime belangstelling voor deze herdenking.

6 MAART

Uit alle doden die in de Namenlijst zijn opgenomen met als sterfdatum 6 maart kozen we één naam: Soldat 2e classe Louis Hébrard. Hij is een van acht leden uit het Franse 153e Régiment d'Infanterie die op 6 maart 1915 omkwamen. Van die acht personen heeft alleen hij een door ons vandaag gekende laatste rustplaats: graf nr. 429 op de Franse nationale begraafplaats St.Charles-de-Potyze in Ieper.

Maar met Louis Hébrard herdenken we uiteraard ook elk van de 415 slachtoffers die op 6 maart als gevolg van de Eerste Wereldoorlog in België omkwamen. De Namenlijst wil een inclusief dodenregister zijn van alle slachtoffers die door toedoen van de Eerste Wereldoorlog in België om het leven kwamen of er worden herdacht. De 415 namen zijn verenigd met dezelfde sterfdatum. Maar er zijn zeer veel manieren om hen in zeer verschillende groepen te verdelen of samen te brengen.

415 DODEN

Naar het jaar van overlijden: 157 in 1915, 58 in 1916, 51 in 1917, 115 in 1918, 30 in 1919 en ... 4 in 1925. Deze laatsten stierven bij een ontploffing van oorlogstuig.

Naar het onderscheid tussen burgers en militairen: 46 slachtoffers waren burgers. 369 waren militairen: 129 in het Duitse leger, 113 in het Britse, 80 in het Belgische, 34 in het Franse, 8 in het Canadese en 5 in het Australische leger.

Naar rang: van de militairen waren er 13 officier, 53 onderofficier en 303 gewoon soldaat, matroos, artillerist, ruiter etc.

Naar geslacht: 5 vrouwen en 410 mannen

Naar land of plaats van geboorte: 255 waarvan we de geboorteplaats kennen (1 uit Polen, India en Tunesië, 2 uit Algerije en Australië, 3 uit Ierland en Canada, 17 uit Duitsland, 31 uit Frankrijk, 93 uit het Verenigd Koninkrijk en 101 uit België), 24 waarvan we wel het land van geboorte kennen, maar niet de geboorteplaats en 136 waarvan we het land van geboorte wel kunnen vermoeden maar nog niet kennen. Er is nog werk!

LOUIS HÉBRARD

Louis Hébrard werd op 1 mei 1894 geboren in Nissan-lez-Enserune in het arrondissement Béziers, in het département de l'Hérault in het zuiden van Frankrijk. Hij werd opgeroepen met de militieklasse van 1914 in Béziers, en werd Soldat 2e Classe in de 4e Compagnie van het 153e Régiment d'Infanterie, in de 39e Division d'Infanterie. Uit het vele werk voor de Namenlijst weten we dat dit regiment in drie periodes in de Westhoek was en een zeer zorgvuldig Journal de Marche (JMO) bijhield, waarin alle verliezen, - doden, gewonden, vermisten en zieken - bij naam worden genoemd, zonder onderscheid van hun rang in het leger. Daaruit blijkt dat deze verliezen zeer hoog waren. In de eerste periode telde het regiment dagelijks niet minder dan 37 verliezen, waarvan negen doden, per dag!

ALLEEN HEBRARD HEEFT GEKEND GRAF

6 maart 1915 was bijna exact zo'n gemiddelde dag. Het JMO maakt melding van volgende doden :

Dormont Albert (*caporal fourier*), Javeland (2e cl.) (1ère Cie) , Hébrard (2e cl.), Pavé (2e cl., 4e Cie), Robert (2e cl., 5e Cie), Werner Emile (2e cl., 6e Cie), Nicolai Marcel (Cl. 13 No 3055, 9e Cie), Lafitte Prosper (3e Cie),

Caporal-Fourrier Albert Louis Dormont kreeg een overlijdensfiche met 7 maart 1915 als overlijdensdatum en *soldat 2e cl.* Pierre Cyprien Georges Marie staat in de JMO op 5 maart 1915 genoteerd, maar op zijn fiche bij de doden van 6 maart.

Van al deze doden is alleen de laatste rustplaats van Louis Hébrard bekend tot op deze dag: graf nr. 429 in de *Nécropole Nationale de St.Charles-de-Potyze* in Ieper. Eén graf staat dus voor 7, 8 of 9 doden uit het Franse Zuiden...

Als doodsoorzaak staat op zijn fiche "overleden aan verwondingen". Het zou dus zijn geweest dat Louis overleed in de verbandpost van St.Charles de Potyze zelf, die op dat ogenblik nog in gebruik was in het wijksschooltje van de Potyze, in de noordwestelijke hoek van de begraafplaats. Maar wellicht is hij onderweg daar naartoe overleden, tijdens het transport vanuit de loopgraven ten oosten van Zonnebeke. Hij werd immers eerst in Zonnebeke begraven en pas op 3 maart 1923 naar Saint-Charles overgebracht.

DODENMONUMENT

Nog een laatste bedenking bij de dood van de 20 jarige Louis Hébrard uit het Franse zuiden. Zijn geboortedorp Nissan-lez-Enserune is nu een vrij snel groeiende gemeente

in het arrondissement Béziers. Vandaag wonen er bijna 4000 mensen, in 1914 waren dat er ruim duizend minder. Op het dodenmonument voor de slachtoffers van de Eerste Wereldoorlog staan 112 namen, naar schatting ongeveer 15% van de toen dienstplichtige inwoners. Dat is een hoge tol. Vijf van die namen vinden we ook in de Namenlijst terug. Twee stierven in het eerste oorlogsjaar, drie in de nadagen van de Kemmelslag. Vele tientallen van de 112 namen zijn voor de bewoners van Nissan vandaag niet meer zo goed gekend. Van vier van de vijf namen uit de Namenlijst hebben we zelf details kunnen toevoegen op de fiche die aan het dodenmonument is gewijd op de website Geneanet. Louis Hébrard was tot vandaag enkel gekend als L. Hebrard (1914-1918). Dank zij deze herdenking zijn we weer een stukje dichter gekomen bij een gruwelijke werkelijkheid, vandaag 104 jaar geleden. En vandaag zijn ook deze plek en Louis' geboorteplek een stuk dichterbij gekomen, omdat ze herkenbaarder voor elkaar zijn geworden: een plaats van geboorte en een plaats van herdenken. Het lijkt ons een goede reden om deze Remembrances te blijven houden.

Piet Chielens en team IFFM

Het 153e Régiment d'Infanterie, 39e Division d'Infanterie.

D E B O E K E N K A S T

OORLOG DOOR KINDEROGEN

In de 'Standaard der Letteren' van 30 november 2018 verscheen een mooie recensie van het kinderboek 'Alles komt goed, altijd' over WOI. Al twijfelen we er niet aan dat ook volwassenen het boek graag ter hand zullen nemen. En onze zoektocht naar andere kinderboeken over WOI heeft nog een paar andere pareltjes opgeleverd.

Kathleen Vereecken, 'Alles komt goed, altijd'

Uitgeverij Lannoo – 172 blz.

10-12 jaar

'Alles komt goed, altijd' is het ontroerende verhaal van Alice, een meisje dat opgroeit tijdens de Eerste Wereldoorlog en dat haar familie uiteen ziet vallen. De herdenking van de Eerste Wereldoorlog heeft bijzondere jeugdboeken opgeleverd die de vieringen nog lange tijd zullen overleven. 'Alles komt goed, altijd' vertelt het verhaal van een gezin uit Ieper vlak voor en tijdens de oorlog.

De eerste scène beschrijft hoe de kinderen een wereldbol cadeau krijgen en zich verwonderen over alle landen die ze nog nooit bezocht hebben.

'Kijk naar al die kleuren. Kijk hoe mooi de wereld is', zegt het hoofdpersonage Alice tegen haar kleine zusje. Dat die wereld kort daarop door een oorlog verstoord zal worden, kan niemand zich op dat moment inbeelden.

Ongeloof loopt als een rode draad door het verhaal. Van de onheilsberichten, de eerste vluchtelingen en soldaten die door de stad trekken, tot de bommen en de loopgravenoorlog die zich langzaam maar zeker ontwikkelt. Alice en haar familie kunnen het zich niet voorstellen, en weten dan ook niet hoe ze het best handelen. Het wordt stilaan duidelijk dat ook hun gezin zal moeten vluchten.

Maar waarheen? Kathleen Vereecken maakt de verwarring van de ouders tastbaar en het is niet moeilijk om de parallel te trekken met wie vandaag vluchten moet. Nergens lijkt het nog

veilig en telkens moeten ze hun plannen wijzigen - het is een kwestie van de minst gevaarlijke plek op te zoeken. Wanneer de ouders uiteindelijk terug naar Ieper trekken, blijken ze de verkeerde keuze gemaakt te hebben. Het is iets wat de vader zich nog lang zal verwijten.

Ook al wordt de oorlog hier door kinderoogen beschreven, de gruwel wordt niet geschuwd. Korte hoofdstukken werken met een beknopte tekst telkens naar een gevatte pointe toe. Vereecken smeert de angsten en het verdriet van haar personages niet breed uit en daardoor is het verhaal van Alice des te ontroender. In een van de meest beklievende hoofdstukken laat Alice plots haar tranen de vrije loop. Bovendien stromen ook bij haar dappere broer Oscar de tranen over het gezicht.

Niet hun emoties maar gifgas brengt de heftige reactie teweeg. Net op tijd kunnen de kinderen naar binnen vluchten, maar de scène eindigt met een angstaanjagend beeld: de volgende ochtend liggen alle merels dood onder de appelboom. Dat lot viel hen bijna te beurt.

'Alles komt goed' is een eerlijk en aangrijpend boek waarin de liefde voor het leven uiteindelijk zegeviert op de oorlog en de wanhoop.

Marc De Bel, 'Mette'

Uitgeverij Schuyt & Co Van Halewyck – 400 blz.

tieners

Lente 1920. Vlaanderen lijkt nog volop zijn wonden na de Eerste Wereldoorlog, terwijl de Spaanse griep almaar meer slachtoffers maakt. Het zijn harde tijden, vooral voor de boeren. Graanoogsten mislukken door langdurige regenval, de aardappelen rotten op de modderige velden en nieuw zaai- en plantgoed wordt schaars en onbetaalbaar. De toekomst ziet er dus niet bepaald

rooskleurig uit voor boer Boevers, die tot overmaat van ramp zowel zijn vrouw als zijn oudste dochter verliest. Met de moed der wanhoop probeert hij met zijn zoon Berre en jongste dochter Mette de steeds korter wordende eindjes aan elkaar te knopen. En ondertussen is het in Amerika zo veel beter. De mensen verdienen er ruim tien keer zoveel als in Vlaanderen en alles is er de helft goedkoper. Ze hebben er zelfs land te veel. Maar Amerika is ver en de tickets voor de overtocht zijn duur. Toch wagen steeds meer Vlamingen de oversteek naar het Beloofde Land. Ook bij Fiel Boevers rijpt het voornemen om de boerderij te verkopen en samen met Berre en Mette te emigreren naar Amerika.

Mette zou dit fantastisch hebben gevonden, ware het niet dat ze sinds kort smoorverliefd is. Op Dree. En hij op haar. Ze kan natuurlijk hier in Vlaanderen blijven, maar ze heeft haar moeder op haar sterfbed beloofd altijd goed voor Berre te zorgen, die volgens sommigen een beetje mentaal minder gehandicapt is. Ze staat voor een hartverscheurende keuze ...

Koen d'Haene, 'De Oversteek'

Uitgeverij Scriptomanen – 154 blz. – 2001, herdruk 2014
tieners

1912. Aloïs ontvlucht de armoede en de werkloosheid die hem als vlasarbeider langs de Leie te wachten staan. Hij waagt zijn kans en emigreert met een schip van de Red Star Line naar Amerika. In New York wordt hij verliefd op het Duitse meisje Lore. 1914. De Eerste Wereldoorlog dwarsboomt de plannen van Aloïs. Hij meldt zich aan als vrijwilliger. Koen D'haene schreef meer dan tien jaar geleden

een ijzersterke roman over immigratie en heimwee, oorlog en moed. In het kader van de herdenking van de Eerste Wereldoorlog kreeg dit verhaal een tweede leven, zowel in een theaterbewerking voor volwassenen als voor jongeren.

Lucinda Riley, 'Het meisje op de rots'

Uitgeverij Xander Uitgevers – 496 blz. - 2018
tieners

Met een gebroken hart verlaat Grania Ryan New York om terug te keren naar haar ouderlijk huis aan de Ierse kust. Daar ontmoet ze op een stormachtige avond Aurora, een jong meisje dat Grania's leven voorgoed zal veranderen. Terwijl Grania en

Aurora een steeds hechtere band krijgen, wordt duidelijk dat het verleden hun families onlosmakelijk met elkaar heeft verbonden. Via een stapel oude brieven leert Grania over de gruwelen van de Eerste Wereldoorlog, over die ene wanhoopsdaad een eeuw geleden en over het verdriet dat de twee families al generaties lang achtervolgt. Het meisje op de rots vertelt het verhaal van twee bijzondere vrouwen en hun

zoektocht naar hun verleden, van het historische Engeland naar hedendaags New York en van de indrukwekkende Ierse kust naar een legendarisch herenhuis in Londen. Zal liefde en hoop in de toekomst het verdriet uit het verleden overwinnen?

Rebecca Stevens, 'Valentine Joe'

Uitgeverij The House of Book Kids – 184 blz. – 2014
12-14 jaar

Vijftien jaar: oud genoeg om te vechten, maar te jong om te sterven. Gebaseerd op een waargebeurd verhaal

Rose bezoekt met haar opa in leper de graven van de gesneuvelde soldaten uit de Eerste Wereldoorlog. Het graf van Valentine Joe Stradwick maakt grote indruk op haar. Hij was 15 jaar toen hij stierf als soldaat. Die avond hoort Rose buiten op het plein mannen marcheren. Als ze uit

het raam kijkt, ziet ze een jonge soldaat meelopen. Hun blikken kruisen elkaar...

Valentine Joe is een aangrijpend verhaal dat de oorlog van toen naar het hier en nu haalt. Rebecca Stevens baseerde haar verhaal op het waargebeurde relaas van Valentine Joe Strudwick, die niet ouder werd dan 15 jaar. Hij sneuvelde in leper en ligt begraven op Essex Farm.

Do van Ranst, 'Iedereen bleef brood eten'

Uitgeverij Eenhoorn - 448 blz. – 2013
14-16 jaar

Vlaanderen, 1914. De oorlog komt hoorbaar dichterbij. Nelle biedt zich als verpleegster in een oorlogshospitaal aan. Ze ziet deze oorlog als een kans om meer te worden dan moeder en

echtgenote. Simon wil het liefst weg blijven van de oorlog, maar hij wordt gepusht door zijn vader die gefascineerd is door heldendom en krijgskunde. Nelle en Simon komen terecht in een nietsontziende oorlogsgruwel. En te midden van al dat geweld zijn er dingen die nauwelijks veranderen, want iedereen blijft brood eten.

Een aangrijpend verhaal over jonge mensen die weggemaaid of verminkt worden door een nietsontziende oorlogsmachine. Emoties drijven mensen tot onvoorspelbare en gevaarlijke daden.

Verzameld door Jan Breyne

Kenniscentrum In Flanders Fields Museum

(Sint-Maartensplein 3 - 8900 Ieper)

Zaterdag 15 juni 2019, 10 - 17u

COLLECTIEDAG - WEDEROPBOUW

Heb je verhalen, foto's, documenten, voorwerpen
i.v.m. de wederopbouw na de Eerste Wereldoorlog,
kom langs in het kenniscentrum waar historici en specialisten
je de hele dag graag aanhoren en te woord staan.

Na afloop, om 17:30u., in de Stadsschouwburg (Vandenpeereboomplein)

Ciné-concert met het Duo Gao Boulenger

14-18 MON GRAND-PÈRE ET MA GRAND-MÈRE

*Een visueel verhaal van liefde in tijden van oorlog
begeleid door muziek gecomponeerd in de periode*

(ingang 7 euro gratis voor wie aan de collectiedag deelnam)
reservatie voor het concert: kenniscentrum@ieper.be

